

PROFILI KULTURALI SHQIPËRISE

Profili kultural shqiperise

Kuruar nga

Amelia De Lucia, Giorgio Gruppioni, Gjergj Vinjahu, Maria Pia Circella e Nicola Caiati

Financiuar nga

European Commission Project: *Cultural sensitivity and competence in adolescent mental health promotion, prevention and early intervention* (CSCAMHPPEI -015127)

SIXTH FRAMEWORK PROGRAMME: Specific Support Action

Project web site

<http://www.fp6migratoryflows.uniba.it/index.htm>

Publikuar nga

Dipartimento di Scienze Statistiche, Università degli Studi di Bari, Italia.

Email: fp6@dss.uniba.it

Perkthyer ne gjuhen shqipe nga

Najada Firza

Perpunimi grafik i

Gjergj Vinjahu, Maria Pia Circella e Nicola Caiati

Treguesi

1. Parathenie	faq. 4
2. Veshtrim i Pergjithshem	faq. 4
2.1. Profili politik	
2.2. Pozizioni gjeografik	
2.3. Karateristikat natyrore te tokes	
2.3.1. Burimet ujore	
2.3.2. Bregdetet	
2.4. Klima, Ambienti dhe Bimesia	
2.5. Demografia dhe perberia etnike e popullsisë	
2.5.1. Demografia	
2.5.2. Perberia etnike e popullsisë	
2.6. Veshtrim i Shkurter Historik	
2.6.1. Origjina	
2.6.2. Renia e Romes dhe dyndjet barbare	
2.6.3. Sundimi turk	
2.6.4. Nder luftes se pare dhe se dyte boterore	
2.6.5. Republika popullore e Shqiperise	
2.6.6. Shqiperia bashkekohore	
2.7. Economia	
3. Kultura	faq. 13
3.1. Gjuha dhe komunikimi	
3.2. Feja, Legjendat dhe Besimet	
3.2.1. Legjendat dhe Besimet popullore	
3.2.2. Fete aktuale	
3.3. Kultura popullore	
3.3.1. Legjendat epike shqiptare	
3.3.2. Folklori musikal	
3.3.3. Kostumet popullore	
3.3.4. Guzhina	
4. Komuniteti dhe jeta shoqerore	faq. 19
4.1 Festat shoqerore	
4.2. Kostumet tradicionale	
4.3. Seksualiteti	
4.4. Dhuna shtepiake	
4.5. Alkolismzi	
4.6. Kushtet e jetes se gruas	
4.7. Trafiku i qenieve njerezore	
4.8. Te moshuarit	
4.9. Cerimonia e vdekjes	

5. Familia dhe shoqeria	faq. 24
5.1 Struktura familiare	
5.2. Lindjet dhe vdekjet	
5.3. Martesa	
5.4. Mardheniet ndermjet moshave	
6. Shendeti, arsimi, puna	faq. 26
6.1. Shendeti	
6.2. Kujdesi dhe Edukimi	
6.3. Punesimi dhe puna	
7. Komunitetet Shqiptare ne Itali	faq. 28
7.1. Mergimi ne perjudhat historike	
7.1.1. Komunitetet <i>arbëreshë</i>	
7.1.2. Kultura <i>arbëreshë</i>	
7.1.3. Feja	
7.1.4. Gjuha	
7.1.5. Traditat popullore dhe folklori	
7.1.6. Veshjet	
7.1.7. Mbrojtja e pakicave etnike ne Itali	
7.2. Flukset e migracjonit te tanishem	
8. Sqarimet te dobishme	faq. 31
Bibliografia	faq. 32

1. Parathenie

Ky raport, ne pjesen e pare kerkon te paraqese nje kontribut njohes te elementeve me domethenes te shoqerise shqiptare dhe territorin e saj nga pikpamja gjeografike, historike dhe demografie; ne pjesen e dyte trajton zhvillimin politik dhe ekonomik te Shqiperise dhe te komunitetit shqiptare nga profili kultural, social, familjar qe jane faktore te rendesishem per te kuptuar cilesine e jetes shqiptare ne token e origjines, por edhe ne lidhje me shtetet mikprires, ne kete rast Italia. Ky kerkim eshte basuar tek kosulltimi i bibliografie se specifikuar dhe ka marre parasysh te dhenat statistike te elaboruara nga Istituzione dhe Ente midis te cilave “Qendra e Studimeve Gjeografike” se Akademise Shkencore se Tiranës, Universiteti i Tiranës, INSTAT – Instituti Nacional i Statistikes Shqiptare, Ministeret, dhe “Media and Documentation Center” se Bashkimit Europjan.

Objektivi eshte , nje kuader sintetik, teresisht i kompletuar te gjendjes se shtetit nen profilin demografik, socio-kultural, gjeopolitik dhe te organizimit territorial. Perpara se te analizojme keto aspekte, menduam se eshte e drejte te nenvizojme nje profil te shkurter te territorit shqiptar nga pikepamja gjeografike duke prekur aspekte si morfologjia, hidrografia, klima dhe ambjenti. Duke pasur parasysh teresine, do tetrajtojme edhe historine e shtetit, duke i lene vend perjdhave me te rendesishme per zhvillimin e Shqiperise.

2. Veshtrim i Pergjithshem

2.1. Profili politik

Shqiperia (*Republika e Shqipërisë*), *Vendi i shqiptonjave*, eshte nje Rrepublik parlamentare. Me 28 Nendor te vitit 1912 Shqiperia shpalli pavaresine nga Imperi Oktoman. Me 14 Dhjetor te vitit 1955 ka hyre ne Nazionet e Bashkuara dhe ne 1998 me nje referendum shpalli Kostituzionin e ri. Nga pikpamja amministrative Shqiperia eshte ndare ne 12 perfektura (te ndara ne 36 rrethe), dhe ne 351 komune.

Kryeqyteti eshte Tirana (853400 banore) jane gjithashtu te rendesishem : Durresi (114000 banore), Elbasani (100.000 banore.), Shkodra (96.000 banore.), Vlora.(85.000 banore.).

Gjuha oficiale eshte shqipia dhe valuta eshte Leku.

2.2. Pozicioni gjeografik

Shqiperia ndodhet ne pjesen e fundit jug-perendimore te penishullit ballkanik, ne jug-lindje te Europes. Kufizohet nga Mali i Zi ne nord (per 287 km), me Kosoven dhe me Maqedonine ne nord-lindje (151 km), me Greqine (per 282 km) ne jug dhe ne jug-lindje, kurse ne perendim laget nga deti Adriatik dhe Jon, me nje breg te gjate 472 km.

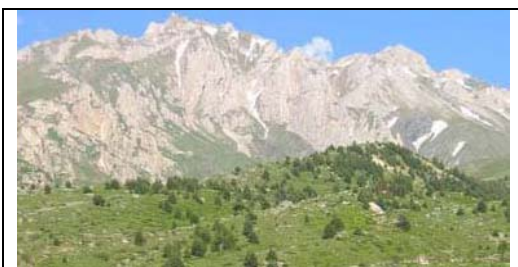
Shqiperia ka nje siperfaqe te pergjitheshme prej 28.748 kmq, 1350 nga te cilet me ujra te brendshem. Per te pasur nje objekt krahasimi, ajo eshte lehtesisht me e madhe se Sicilia (Itali) dhe pak me e vogel se Maryland (SH.B.A.).

Pikat ekstreme te territorit te saj mund te perputhen me malin e Zihovës (*mali Zihovës*: 2.174 m; 19° 43' long. E, 42° 39' lat. N) ne Nord; me malin e Gorkpës (*mali Gorkpës*: 1584 m; 21° 03' long. E, 40° 40' lat. N) ne Jug; me malin e Topçiu (*mali Topçiu*: 843 m; 20° 14' long. E, 39° 39' lat. N) ne Jug; ne ishullin e Sazanit (*Sazani*: 19° 16' long. E, 40° 30' lat. N) ne Perendim. Pjesa e territorit fisik e Shqiperise qe perfshin nje pjese te rajonit dinariko-ballkanik qe eshte mjaft i shtrire,

gjendet ne zonen e temperuar boreale, ne pozicion me distance te barabarte nga Ekuadori dhe Poli i Veriut.

2.3. Karakteristikat natyrore te tokes

Territori i Shqiperise Karakterizohet per kontrastin dhe copetimin e formes: kalohet nga liveli i detit deri ne 2751 m te malit Korab, maja me e larte malore e vendit. Lartesia mesatare e 708 m, dyfish me mesataren europiane, i percakton Shqiperise nje karakter te thesuar kodrinor dhe malor, me 48% te territorit qe ndodhet ne kuotat e perfshira nga 200 m deri ne 1000 m dhe 28.5% mbi 1000 m. Sistemi malor perbehet nga tre siperfaqe kryesore: Alpet shqiptare, zona malore qendrore-lindore dhe zona malore jugore.

Nga larte poshte: Mali Korab, Jezerca, Tomorr

Alpet shqiptare jane vazhdimi jug-lindor i sistemit malor boshnjak-malazez dhe zhvillohet per 90 km jug-perendim dhe veri-lindje te liqenit te Shkodres deri ne ultesiren e Metohise. Maja me e larte eshte mali i Jezercës (2.694 m) dhe lartesia mesatare eshte 2000 m.

Zona malore qendrore lindore perfshin tre zona te medha malore: ajo perendimore, ajo e mesme dhe ajo lindore nder te cilat hapen luginat e Matit te siperm dhe te Shkuminit te siperm, luginat e Drinit te Zi dhe gryka e Korçes; ne ndarjen me ne veri shtrihet lartesia e Mirdites.

Zona malore jugore eshte e perbere nga vargmale paralel me drejtim VP-JL, te karakterizuar nga maja te rumbullakosura me nje rrjete te dendur burimesh ujore. Maja me e larte eshte maja e Tomorrit (2.417 m), mal simbolik dhe i shenjte i Shqiperise qendrore-jugore.

Siperfaqet e fushave dhe kodrave te ulta zene nje te shtaten e territorit shqiptare dhe perfshine nje rrip bregdeti te gjate rreth 175 km me nje gjeresi qe lekundet

nga 10 deri ne 30 km, majat ideale identifikohen ne qytetin e Lezhes, Vlores dhe Elbasanit. Pjesa me e madhe e ketyre fushave dikur kenetore eshte bonifikuar dhe perdorur per bujqesi.

2.3.1. Burimi i ujrave

Shqiperia eshte nje vend i pasur me ujra: me 136 lumenj dhe perronj me gjatesi te pergjithshme te 50 mije km (1.7 km per çdo kmq te siperfaqes territoriale); 10 liqene te rendesishem me nje siperfaqe te pergjithshme prej 1100 kmq; rreth 200 burime. Gjithashtu ndodhen shume liqene artificiale qe ne disa raste u a kalojne ne gjeresi atyre natyral. Rezervat ujore vjetore te vendit arrijne ne 41.2 kmq

Lumenjte kryesore, nga veriu drejte jugut jane: Buna, i vetmi qe derdhet ne liqenin e Shkodres; Drini, i ndare ne dy dege, Drini i Bardhe qe buron dhe rrjedh kryesisht ne territoin serb,

Shqiperia, harta fizike

dhe Drini i Zi i vetmi qe derdhet ne liqenin e Ohrit ne territorin maqedon dhe qe bashkohet me Drinin e Bardhe ne gryken e Kukosit; Mati; Ishmi; Erzeni; Shkumbini; Semani; Devolli; Osumi; Vjosa.

Nder liqenet me kryesore jane : liqeni i Shkodres ne mes te Shqiperise dhe Malit te Zi, qe me nje siperfaqe prej 370 kmq, eshte liqeni me i madh i Ballkanit; liqeni i Ohrit, 367 kmq i ndare nga Shqiperia dhe Macedonia; liqeni i Prespes me 285 kmq i ndare nga Maqedonia, Greqia dhe Shqiperia; liqeni i Prespes se vogel, pjesa me e madhe i te cilit ndodhet ne territorin grek; liqeni i Butrintit, i kripur dhe komunikues me detin ndermjet kanalit te Vivarit, i gjate 4 km; keneta e Karavastes, 42 kmq, edhe ajo komunikuese me detin ndermjet sistemit te kanaleve dhe e quajtur per karakteristikat e saja te veçanta ekologjike, zona e lagesht me e rendesishme e Shqiperise.

2.3.2. Bregdeti

Ishulli i Sazanit ne detin Jon dhe plazhi i Velipojes ne Adriatik

Brigjet e Shqiperise shtrihen gjate gjithe pjeses perendimore te vendit. Ndahen ne Brigje te lagura nga deti

Adriatik, nga derdhia e lumit Buna deri tek Kepi i Gjuhezes dhe brigjet e lagura nga deti Jon qe shkojne nga Kepi i Gjuhezes deri tek Kepi i Stillos, ne Kanalini a Korfusi ne kufi me Greqine.

Pjesa e Adriatikut eshte karakterizuar nga brigje te uleta dhe ranore, me keneta dhe pellgje. Gjate ketij drejtimi nga veriu ne jug, takohen gjinj dhe golfe si golfi i Drinit, gjiri i Lazlit , gjiri i Durrësit, golfi i Karavastes dhe ne fund gjiri i Vlores prane se cilit ndodhet ishulli i Sazanit.

Bregdeti Jon paraqitet i larte dhe shkemboreme shkembinj thik mbi dete. Thelletesite shkembore jane shume me te medhase sa ato te Adriatikut: isobata e 50

m ndodhet shume afer tokes dhe ne nje milie larg thellesia shtohet ne menyre marramendese. Ne pjesen e ndodhur ndermjet Kepit te Gjuhezes dhe Kepit te Qefullit, bregu vazhdon ne vije te drejte, i nderprere vetem nga golfe te vegjel, me mbrapa shtrihet gjiri i Sarandes dhe ne fund gjiri i Butrintit. Bregu i Jonit, ne veçanti “Riviera e luleve” nga Vlora ne Sarande, paraqet nje nga panoramat me te bukura te vendit.

2.4. Klima, Ambienti dhe Bimesia

Territori shqiptare ka nje numer te larte zonash klimatike ne krahasim me siperfaqen ne te cilen shtrihet. Fushat bregdetare kane nje klime mesdhetare me veren e nxehte dhe te thate dhe dimrin e bute, ndersa zonat malore kane nje klime kontinentale mesdhetare, karakterizuar nga dimri me i ftohte dhe me lageshtire.

Shqiperia ka nje perqindje te lare te diteve me diell (80%) dhe ka reshje te bollshme (mesatarja vjetore 1,430 mm) qe shperndahen ne menyre te parregullt si gjeografikisht ashtu edhe gjate vitit, edhe se 40% e reshjeve eshte ne muajt e dimrit.

Lumi Vojusa dhe derdhia Boianes ne Adriatik

Gjate dimrit zona eshte e ndikuar nga cikloni i Islandes me shume reshje, ndersa vera eshte shume e thate per efekt te anticiklonit te Axoreve. Llojshmeria e bimesise natyrore shqiptare eshte ne perputhje me çfare u tha me lart.

Ne territorin shqiptar ndodhen 3.221 lloje te veçanta bimesh te ndara ne dy grupe: shkurret mesdhetare (35% e pasurise bimore) dhe ajo e flores se llojit te europes qendrore, ballkanike veriore, e perfaqesuar nga haloret dhe pemet me gjethe te gjere, (65%). Shqiperia eshte e pasur dhe me lloje bimore mjeksore (1,1% te flores se pergjitheshme) dhe subendemike (5%).

Bota shtazore e eger qe popullon zonat e brendeshme eshte e perbere kryesisht nga Shqiponjat, ujçerit dhe derrat e eger.

Shqiperia ka 6 pyje kombetare, 24 rezerva natyrore dhe 2000 monumenta natyrore. Megjithate vetem 2% i territorit eshte i mbrojtur. Te gjithë parqet kombetare jane te rinj.

Veçanerisht e rendesishme eshte keneta e Karavastes ne Parkun Kombetare te Divjakes, vendi me perendimore ku ben folene pelikani dalmat, nje lloj ne zhdukje. Gjithë parqet jane te kercenuar nga njeriu qe gjuan dhe shpyllezon, dhe nga ndotja e ambjentit, qe paraqet nje rrezik serioz per vendin.

Tokat e punueshme , ne pjesen me te madhe te perdorura si kullota zene 25,5% te siperfaqes se pergjitheshme. Shpyllezimi intensiv, kullotja e bagetise e pakontrolluar dhe permbytjet e kane shtuar shume erozimin e tokes.

2.5. Demografia dhe struktura etnike e popullsisë

2.5.1. Demografia

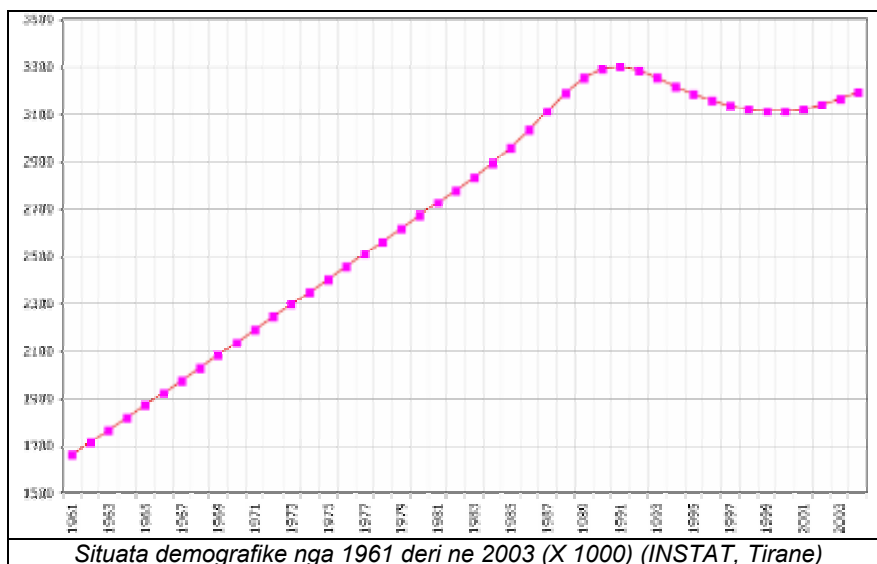
Pjesa me e madhe e popullsisë shqiptare paraqet nje perberje homogjene: Qytetaret ne 98% te rasteve jane shqiptare, te cilet rrjedhin nga Iliret, popullsi indeuropiane qe jetonte dikur ne keto troje. Kjo teori eshte vertetuar nga studimet e fundit ne Shqiperi dhe ne Europe, nga antropologe, genetiste dhe arkeolog mbi persona te shumte me prejardhje shqiptare.

Ne 2004 popullsia shqiptare arrinte ne 3.127.263 vete nga te cilet 1.404.443 te perqendruar ne qytet dhe 1.720.820 te shperndare ne fshat¹. Me renjen e regjimit komunist, duke nisur nga 1992 ka pasur nje renie te popullsisë e shkaktuar kryesisht nga emigrimi ne Greqi dhe ne Itali, por edhe drejt vendeve te tjera europiane. Me 1993 popullsia u pakesua gati 120 mije ne krahasim me 1990, per shkak te emigrimit qe do te perfshinin rreth 300 mije shqiptare. Ne 1995, popullsia rezultonte prape ne rritje, me gjithë migrimin, te vleresuar ne ate perjudhe , rreth 100 mije vete.

Perqindja e rritjes se popullsisë ne 5 vjeçarin 2000-2005 kaloi nga 0,26% ne 2000, ne 1,06 ne 2002, per te zbritur ne 0,51% ne 2005².

Ne baze te regjistrimit te popullsisë te 1989, popullsia qe banonte ne qytete ishte 35,8%.

Pas viteve '90, levizja e lire dhe e pakontrolluar e popullsisë ne territorin e brendshem te shqiperise, ka ndryshuar raportin ndermjet popullsisë qytetare dhe asaj fshatare. Me 2003, popullsia qytetare ka arritur ne 43% ndersa ajo fshatare zbriti ne 57%.

¹ INSTAT – Istituti i Satistikes, *Shqiperia ne Shifra – Albania in Figures*, Tirane , 2004.

Te dhenat jane te gatshme edhe ne faqen web te Institutit te Statistikes Shqiperi www.instat.gov.al.

² CIA World Factbook

Popullsia shqiptetare eshte nje popullsi relarivisht e re, ne fakt, ne baze te nje vleresimi te bere me 2006, 24% ka me pak se 15 vjet, 66,3%, ka nje moshe nga 15-64 vjet dhe vetem 8,9% ka me shume se 64 vjeç³.

Duhet te shtojme qe pervec shqiptetareve qe jetojne ne shqiperi, rreth 2.700.000 shqiptetare jetojne ne kosove nen protektoratin e Natos dhe O.K.B.; reth 700.000 jetojne ne Macedoni dhe 500.000te tjere jetojne ne Mal te Zi, ne Kroaci; Bosnje Hercegovine dhe ne Sloveni pa llogaritur emigrantet ne itali (rreth 200 mije) ne Turqi (700 mije), ne Ameerike (rreth 500 mije), etij.

2.5.2. Struktura etnike e popullsise

Popullsia shqiptetare ka nje perberje etnike homogjene. Ne fakt rreth 98% e banoreve te shqiperise jane te races shqiptetare, pasardhes te llireve, nje popullsi indoeuropiane, presenza e se cileve ne kete vendeste vertetuar qe nga fundi i mijeveçarit te trete para krishtit. Mbi te gjitha, rreth perberjes etnike te popullsise shqiptetare, ekzistojne statistica dhe vleresime te prejardhjeve dhe natyrave te ndryshme, gjithmone objekte diskutimiper vleren e tyre politike. Shume e diskutueshme eshte çeshtja e perberjes ne numer te pakicave greke ne Shqiperi, e perqendruar ne jug te vendit, ne zonen e dominuar nga greket e Vorios Epirit dhe objekt i problemeve ndermjet dy vendeve. Shifrat ndryshojne nga 59 mije vete me 1989, sipas statistikave vjetore shqiptetare te vitit 1991, qe pasqyron posicionin zyrtare te Tiranës, ne nje maksimum te 400 mije veteve, sipas krahut me te thelle te nacionalizmit grek.

Nje raport CIA⁴ i vitit 1995, mbi ,minorancat ne Shqiperi vlereson 110 mije greket e Vorio Epirit (rreth 3% e popullsise) ne kundërshtim me te dhenat zyrtare te Vjetoreve te Statistikes te 1991. Nder te tjera nga nje studim i J. Pettifer⁵, mbi pakicat etnike ne Shqiperi, paraqitet nje skenar i nderlikuar:

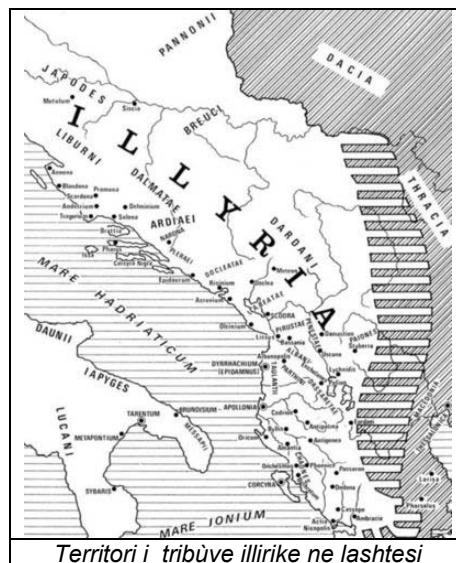
- a) 80 mije Valaki, sipas Pettifer me te shumtet barinj te lokalizuar ne afersi te zonave perreth Vlores dhe Korçës, ne afersi te liqenit te Prespes ne kufi me Maqedonine dhe Greqine.
- b) 50 mije Rom (nuk ka te dhena zyrtare, nuk jane rregjistruar kurre).
- c) 15 mije Goran dhe Bulgare, sipas Pettifer (4.878 sipas statistikave vjetore te 1991 te quajtura si pakica maqedonase). Behet fjale per grupe etnike te gjuhes dhe kultures slave, perkatesisht maqedonas dhe bulgare ne zonat kufitare me Maqedonine.
- d) Rreth 2 mije serb dhe malazez, sipas Pettifer, zyrtarisht njihet nje pakice malazeze por ska vleresime zyrtare;jane te perqendruar kryesisht ne zonen e shkodres.
- e) Nje numer i paket Armenti (rreth 800 sipas Pettifer) ardhur ne shqiperi gjate luftes se pare boterore ne vazhdim te genocidit te bere nga turqit ne Anatoli; jetojne mbi te gjitha ne Tirane dhe ne Vlore.

2.6. Permbledhje e Shkurter Historike

2.6.1. Origjinat

Populli shqiptetare eshte nje nga me te lashtet e Gadishullit Ballkanik dhe territori i tij ishte i banuar qe ne prehistori siç deshmojne prova te ndryshme arkeologjike. Paraardhesit e shqiptetareve mbahet se ishin lliret, popull autokton, qe zinte territorin qe shtrihej nga Danubi ne Ballkan. Historianet e lashtesise pohojne qe lliret u vendosen ne Gadishullin Ballkanik nga fundi i mijeveçarit te trete dhe fillimi i te dytit.

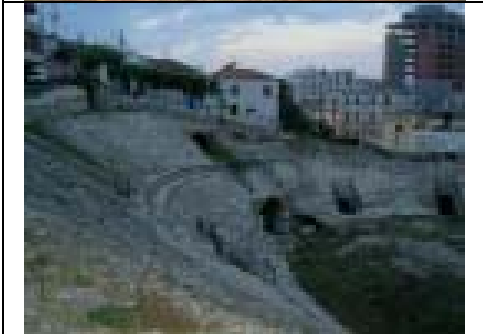
Strabone pershkroi te gjithë tribute llire duke quajtur nje

³ <http://www.indexmundi.com/it/albania/>

⁴ Shih: Albanian Country Report te vitit 1995 ne sitin ufcial te CIA poshtevendosia Shqiperia. www.odci.gov/cia/publications/factbook/country-frame.html

⁵Vicker M. e Pettifer J. , Albania. Dall'anarchia a un'identità balcanica, Trieste, Asterios Editore, 1997.

Nga lart poshte: skene te Illireve ne beteje; rrenoiat e anfileatrit te Durrësit; rrenoia te qyteteve te lashta te Apollonis dhe Butrintit.

nga ato "Albanet" ndersa gjeografi Tolomeo, ne shekullin e dyte perpara Krishtit, deshmon ekzistencen e nje tribu ilire dhe te qytetit te saje "Albanopolis", ne lidhje me Durrësin (*Dyrrachium*) ne afersi te Krujes se sotme. Kjo tribu i dha emrin me vone te gjithë popullit shqiptetare. Duke filluar nga shekulli IV-II p.K., krijohen disa shtete Ilire under te cileve, Roma qe synonte te shtrinte kontrollin e saje mbi Adriatik, krijoi luften Iliro-Romane. Filluan ne 229 p.K. dhe mbaruan ne 167 p.K. me fitoren e Romes; populli Ilir u kthye ne skllaveri dhe territori i tije u copetua ne bashki te vogla administrative.

2.6.2. Renia e Romes dhe pushtimet barbare

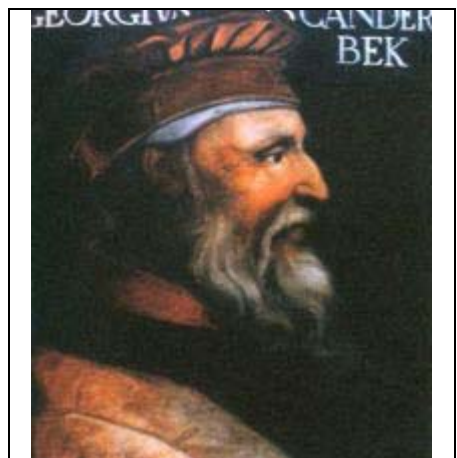
Pas shperberjes se perandorise romake ne 395 p.K. tokat shqiptetare ju dhane Perandorise se Lindjes qe ushtroi nje autoritet te ashtuquajtur (formal) dhe te kufizuar te zonave bregdetare, ndersa pjesa qendrore vuante pushtimin e Goteve, hungarezeve, Avareve, dhe Sllaveve (shekulli i IV dhe V p.K.) ne 1040 Imperatori Vasil arriti te vendoste ne kete vend zoterimin Bizantin. Vetem Iliret e Jugut i rezistuan pushtimeve Barbare, per tu paraqitur me vone me emrin "Albanoi".

Ne shekujt X-Xi filloi renia e sistemit skllavo-pronar ndersa ne vend te tij hyne elementet karakteristike te Feudalizmit, Fisniket Arbereshe u shkeputen nga bizanti dhe formuan Principaten e Arberise,

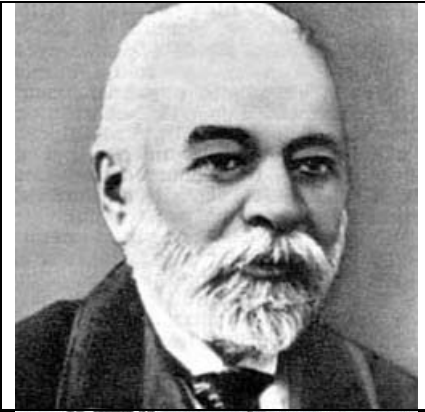
Shteti i pare shqiptetare ne histori. Ne shekujt e ardhshem, vendi tek i cili qe nga shekulli XI ishte dokumentuar emri i shqiptetareve per te pershkruar pasardhësit e Ilireve u be skene e ndezur e rivalitetit per sundimin ndermjet Bullgareve qe e perfshine ne shtetin e tyre ne 1230, Anxhoinet qe u vendosen ne Durrës dhe me vone ne 1363 u a lane Venecjaneve te cilet ne fillim te shekullit XV pervetesuan dhe Shkodren dhe Vloren, pastaj perseri Svevet etij. Lindendhe zoterimet lokale si e Shkodres ku mbreteronte nga 1366-1421 dinastia autoktone e krijuar nga Balsha deri sa arriten pushtuesit Turq.

2.6.3. Sundimi turk

Shqiperia per nje kohe te gjate i kundërshtoi pushtuesit

Nga lart poshte: portreti i Skenderbeg; stema e tije me shqiponjen dykrereshe; rrenoia te keshqjelles se Krujes, kryeqyteti i principates se saje.

Ismail Qemal Bej dhe momenti i shpalljes se pavarise

turq kunder te cileve, Princerit lokal, te bashkuar nen udheheqen e Gjergj Kastriot Skenderbeut (1405-1468) luftuan dhe udhehoqen me sukses rilindjen e popullit shqiptare.

Ne pranveren e 1444 u krijua ne Lezhe Lidhja e Popujve Shqiptare, ne te cilet u bashkuar Zoterinjte kryesore te vendit. Skenderbeu u shpall kryetari i lidhjes dhe filloi te zhvilloi procesin e krijimit te shtetit te vetem. Stema e families se Kastiotëve, me shqiponjen e zeze dy kreshe, ne fushen e kuqe vendoset te jete flamuri nacional i Shqiperise. Skenderbeu tregohet nje drejtues i madh politik (arriti te bashkoje perçarjen feudale dhe te forcoje pozicionin e shqiperise ne fushen e marreveshjeve internacionale) dhe tregohet nje strateg i zoti ushtarak.

Pas vdekjes se Skenderbeut, shqiptaret rezituan akoma per 11 vjet perpara se te shtypeshin nga perandoria otomane. Pushtimi perfundimtare otoman çoi ne shkaterrimin e ekonomise se vendit dhe renien e kultures autoktone, me shkaterrimin e qyteteve, veprave te artit, arkitektures dhe kthimin e nje pjese te madhe te popullsisë ne fene myslymane.

Pasuan kryengritje te shumeta te shqiptareve kunder pushtetit turk, pa e permbysur dot. Nderkohe pergatitet krijimi i nje Lege te Re qe me vone ne vazhdim te dobesimit turk nga Rusia (1877-1878), vuri bazat e shtetit te ri shqiptare duke filluar

historine bashkekohore te ketij vendi.

Pas Traktatit te Shen Stefanit qe ne baze te nje marreveshje ndermjet Bullgarise, Greqise dhe Malit te Zi, i shkeputen Shqiperise (ne mars 1878) disa nga tokat e sajë. Levizja per pavaesine e Shqiperise mori nje karakter nacional me te vetedijshem jo vetem ne luften kunder turqise por edhe kunder Fuqive te medha qe ne Kongresin e Berlinit (13 korrik 1878), kishin vendosur copetimin e Shqiperise ne favor te shteteve fituese te ballkanit.

Me 1910 forcat revolucionare shqiptare te drejtuara nga Komiteti i Pergjithshem i Rilindjes, filluan kryengritjen kunder turqeve qe e nisur ne Kosove u perhap ne te gjithë Shqiperine. Me 28 Nendor 1912, gjate luftes se pare boterore, Ismail Qemal Beu, shpalli pavaresine. Fuqite Europiane e njohen kete pavaresi ne Konferencen e Ambasadoreve (Londer dhjetor 1912), por ne 1913 te njejtat fuqi ne caktimin e kufinjve te Shqiperise, lane jashte disa terriore shqiptare si Kosova dhe Cameria qe kishin nje popullsi te njejtene numer me ate qe ndodhej brenda kufinjve.

Veprimtarite dhe inicjativat e Ismail Qemalit treguan me gjithë ate, qe populli shqiptare ishte ne gjendje te vetevendoste dhe te jetonte si nje shtet i pavarur, duke arritur te shpetonte Shqiperine nga nje copetim i ri, qe ishte pergatitur nga Fuqite e Medha.

2.6.4 Ndermjet luftes se pare dhe te dyte boterore

Shperthimi i luftes se pare boterore theu bashkimin e dobet politik te Shqiperise, pjese veriore e vendit u pushtua nga Astro-Hungaria nje pjese e siperfaqes qendrore nga Serbia dhe Mali i Zi dhe nje pjese e jugut nga Greqia, Italia dhe Franca qe u munduan ta ndanin. Ne qershor te 1917 Shqiperia behet prtektorat i Italise por ne fund te konfliktit ne 1920 rikthehet e pavarur.

Por kriza te brendeshme te vazhdueshme, e grryenin vendin deri sa ne 1924 shpertheu revolucioni kunder Latifondistëve

Nga lart poshte, F.S.Noli; Zog I mbreti i Shqiperise; ceremonia e inkoronimit te Vittorio Emanuele III mbret i Shqiperise

reaksiore qe sollen ne pushtet te paren qeveri perparimtare demokratike-borgjese te Ballkaneve te kryesuar nga Fan. S. Noli.

Por shume shpejte reaksionaret kunder revolucionare te udhehequr nga Ahmet Zogu, me ndihmen e ushtrise Jugosllave, e permbysi qeverine demokratike. Ne 1925 Ahmet Zogu beri qe tu zgjidhte si president i “Republikes Shqiptare” dhe ne 1928 u veteshpall mbret (ne te vertete me fuqi diktatorjale).

Me 7 Prill te 1939 trupat e Musolinit, pushtuan Shqiperine, mbretit Zog i hiqet troni dhe Viktor Emanueli i III merr titullin mbret i Shqiperise. Populli shqiptare e kundershtoi me heroizem kete pushtim. Nder kohe formohen berthamat e fshehta te partizaneve dhe intelektualeve socialist qe me 8 nendor 1941 nen udheheqen e E. Hoxhes formuan partine Komuniste Shqiptare.

Megjithate tmerrin e mbjellur nga pushtuesit ne 28 nendor 1944(sot ky pervjetor eshte feste nacionale) populli shqiptare shpall çlirim. Me 11 Shkurt 1945 E.Hoxha formon nje qeveri te frontit Kombetare.

2.6.5 Republika popullore e Shqiperise

Enver Hoxha dhe Stalin

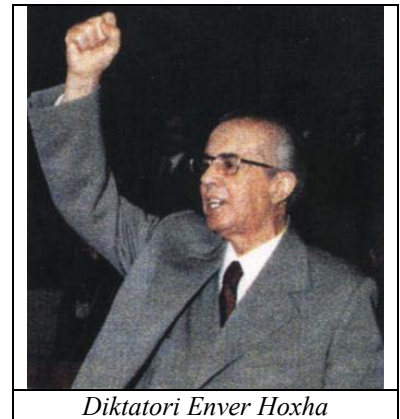
Me 11 janar te vitit 1946 Asemblea Kushtetuese, e zgjedhur ne menyre demokratike shpall Shqiperine “Republike Popullore”; Presidenti E. Hoxha krijon raporte te privileguara me kombet e bllokut komunist qe vazhdojne te hecin perpara midis aleancave dhe prishjeve te bujeshme. Ne fillim lidh nje bashkim doganal dhe monetar me Jugosllavine qe vazhdon deri ne 1948, kur prishja ndermjet Bashkimit Sovjetik dhe Jugosllavise shtyn shqiperine te lidh raporte te veçanta me U.R.S.S.

Hoxha udheheq rilindjen e vendit me nje grusht te hekur, formon nje kostitucion te forte te tipit Stalinist, heq pronen private dhe mundesine qe te ushtrohet feja, duke eliminuar kundersharet politik, dhe duke krijuar “Sigurimin”, siguria e tmerrshme e shtetit me detyra spiunimi.

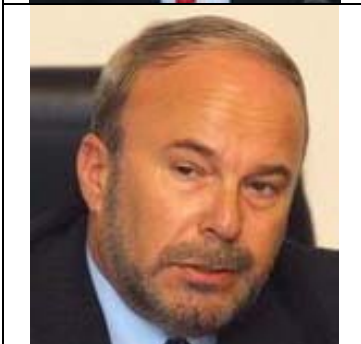
Pas vdekjes se Enver Hoxhes ne 1985 fillon te manifestohet nje intolerance e madhe ndaj diktatures se poretariatit. Pasardhedi,

Ramiz Alia ndjel nje hapje te kujdesshme te shtetit dhe nje afrim ekonomik dhe politik me Perendimin, nen pesionin e kryengritjeve te gjakosura lejon ndo nje reforme, por te penguara nga pasardhesit e E. Hoxhes akoma te forte neper fshatera. Nezgjedhjet e 1991 keta te fundit fituan nje shumice te gjere parlamentare, duke bere keshtu te pasigurt dhe te veshtire demokratizimin e pushtetit.

Diktatori Enver Hoxha

Nga lart poshte: leader i partise demokratike dhe ministri i pare aktual Sali Berisha; leader i partise socialist dhe ish-ministri i pare Fatos Nano.

2.6.6 Shqiperia bashkekohore

Pas zgjedhjeve te marsit te 1992 te fituara nga partia demokratike, Sali Berisha behet presiden i Republikes dhe emeron Aleksander Meksi-n Kryetare te qeverise se koalicionit. Midis episodeve te presidences Berisha, eshte perpjekia per Riformen kostitucionale, te stilit presidencialist dhe nacionalist qe nuk u aprovua nga referendumi.

Ne rastin e zgjedhjeve te majt 1996 te fituara nga partia demokratike, manifestacionet e protestes per çrregullime dhe mashtrime te zgjedhjeve u shtypen me force nga Policia. Protesta arrin kulmin nje vit me vone e ngritur nga falimentimi i firmave

financiare piramidale qe permbledh.nje pjese te madhe te popullit shqiptetare, dhe merr.shume shpejte, permasat e nje lufte civile. Ne fund te janarit 1998, Qeveria proklamoi kondicionin e emergjences derisa protesta detyron ministrin e pare Meksi te jape doreheqen. Formohet nje qeveri ribashkimi.nga socialisti Bashkim Fino.

Ne qershor 1998 fiton zgjedhjet socialisti Rexhep Mejdani dhe emerohet President i Republikes ne vend te Sali Berishes, duke marr vendin e presidentit te Keshillit Fatos Nano. Ne shtatore te 1998, pas vrasjes se Azem Hajdarit, leader demokratik popullor (i miredashur nga populli) dhe krahu i djathte i Berishes, ndodhin perleshje te gjakosura midis policise dhe mbrojtesit e partise demokratike.

Presidentii Shqiperise
Alfred Moisiu

Nga lart poshte: industria teksile ne Korçe;
açiaieria e Elbasanit; impianti i naftes i
Ballsh;
porti tregtar i Durrësit.

Ne tetor te 1998, Pandel Majko, edhe ky i partise socialiste merr vendin e Fatos Nano. Nen qeverine e tij, Shqiperia duhet te perballoi emergjencen humanitare te refugjateve kosovare qe per shkak te luftes ne Kosove (1999-2000) vershuan ne mase ne Shqiperi per te hikur nga xhenoçidi serb.

Ne zgjedhjet e fundit, te bera ne 2004 partia demokratike ka fituar Sali Berisha dhe eshte bere dhe eshte akoma tani Ministri i pare.

2.7 Ekonomia

Baza ekonomike shqiptetare eshte bujqesia, sektori ne te cilin punon 55% i popullsise aktive. Kultivimet principale jane mizeri, orizi, tagjira, patatet, elb dhe theker. Mund ti japim rendesi dhe ullirit, pambukut, panxharsheqeri duhanit dhe shume pemeve frutore. Pakesia e arave te mbiellura e kufizuar ne permasa te medha nga fasha bregdetare dhe fusha e Korçes, ka rritur investimet per te zmadhuar siperfaqet e mbiellura dhe per te permiresuar prodhimin.

Nje pjese e madhe e zonave malore eshte e perbere nga pyje me peme gjethegjera (kuercia, çerro, olmo, frasino) por edhe faxheta dhe shkurre. Keto pyje jane nje burim i madh druri edhe se pak te tregetuara jashte shtetit. Perkundrazi karboni eksportohet ne permasa te medha.

Rritja e kafsheve, ne menyre te veçante te imta por edhe gjedhe, eshte e praktikuar nga barinjte gjysemnomad dhe nga malesoret e nordit me teknika akoma tradicionale.

Burimet minerale te perfaqesuara nga nafta, qymyri, kromi, bakri, mineralet e hekurit dhe nikelit, jane te rendesishem ne krahasim me siperfaqen e vendit.

Industria eshte shume pak e zhvilluar dhe sektori iartizhanatitieshte gati i gjithi i bazuar tek paisjet per perpunimin e prodhimeve bujqesore (perpunimi i qumeshtit, fabrika e vajit, prodhimi i bukes dhe makaronave) dhe i nentokes.

Edhe per shkak te karakterit malor te territorit, vendi nuk ka nje rrjet te mjaftueshem te rrugeve te trasportit as te makinave as hekurrudhore. Kjo ka shkaktuar izolimin e zonave dhe te popullsise se brendshme te Shqiperise. Akoma sot shume

rruge te transportit te brendshem jane te perfaqesuara nga karroca te terhequra nga kafshe, kjo gje ndalon zhvillimin e levizjeve te brendshme.

Shqiperia filloj pas luftes nje proces modernizimi qe te rriste shfrytezimin e burimeve minerare dhe te veprimtarise bujqesore, por deri tani vendi ka njekur nje politike te mbylljes se plote ndaj shkembimeve me jashte. Vetem nga fillimi i viteve Tetedhete filloi te vendos maredhenie ekonomike me vendet e tjera te Ballkanit (veçanerisht me Jugosllavine dhe Greqine), gjithashtu me vende te tjera europiane perendimore dhe lindore, qe vazhduan te zhvilloheshin ne menyre progresive.

Ne 1992, qeveria, e zgjedhur demokratikisht, vendosi te zhvilloje nje program ambicioz riformash per te ndaluar renien ekonomike per te filluar transicionin e veshtire drejte ekonomise se merkates. Ekonomie eshte rritur ne menyre te djeshme deri ne 1997 kur filloi kolapsi social, ekonomik dhe financiar me nje arritje te inflacionit te 50%. Ne 1998 Shqiperia megjithate doli nga kriza dhe ju perkul nje regjimi intensiv i nje ristrukturimi makroekonomik. Ne kete rrethane te veshtire ekonomike, vazhdon te jete sostenuta nga te ardhurat e emigranteve, sepse reth 20% e forces se punes ndodhet jashteshtetit, shumica e se cileve ne Itali dhe ne Greqi.

Ne vitet e fundit Prodhimi i Brendshem lord eshte rritur progresivisht: nga 5,6 miliard dollar ne 1999 ka kaluar ne 17,46 miliard dollar ne 2004, megjith kete rritje te ndjeshme nje e katerta e popullsise jeton poshte limitit te varferise. Taksi ufcial i papunesise eshte stimuar rreth 14,3% por mund te jete akoma shume me i larte.

3. Kultura

Kultura tradicionale shqiptare eshte nje kulture autoktone qe rrjedh direkt nga kultura e tribuve te lashta Ilirike por qe ka pesuar shume influenca te jashteme: ne vend te pare influencen e grekeve qe ndertuan ne shqiperi kolloni te shumeta, si ajo e Apollonise dhe e Durrresit, me vone romanizimi ne permasa te medha nen imperin roman dhe ate bizantin. Gjurma te pashuara ka lene dhe procesi i islamizimit nga Turqit, nen nenshtimin e Imperit otoman, pa harruar influencen e popujve sllav. Megjithate, edhe se ka kaluar ndermjet gjithë ketyre influencave te huaja, populli shqiptare arriti te mbaje nje identitet kultural te vetem.

Kultura tradicionale shqiptare ndahet ne dy grupe principale etnike Geg dhe Tosk qe jane çertifikuar dhe konsoliduar nga pikpamja kulturele duke filluar nga mesjeta e larte. Akoma sot ne jeten familiare dhe sociale te popullit fshatar mbijetojne festa popullore te shumeta, qe kane rrenjat e tyre ne historine e lashte te ketyre grupeve. Ne ndjenjat e popullit ruhen dhe dergohen brez pas bezi shume tradita me natyre shpirtore qe akoma sot manifestohen, ne rajone te ndryshme, ndermjet folklorit te gjuhes dhe muzikes. Shume e ndjere eshte epika legjendare dhe historike.

Kultura tradicionale shqiptare tregon se ky popull kurre nuk ka pasur mardhenie. agresive me “tjetrin”, duke e pare jo si armik o si rival por thjeshtesisht si njeri i ndryshem. Heronjte e ballatave dhe te kengeve epike, dashurohen me “te bukuten Jevrenine” (emer ebre) me “Llatinka e bardhe” (grua romane) , dhe me vajzen e Cezar (nga kajzer= mbret, fjale e perdorur per te quajtur mbreterit e huaj. Keto heronj pijnë ne gota vere si te krishteret, por luten 5 here ne dite si myslymanet me te zellshem.

“Tjetri” perkundrazi shihet gjithmone si aleat (si ne rastin e betejes pan-ballkanike te pianes se Kosoves kunder turqve), por edhe kur shihet si armik ose si kundershtare (si ne mardheniet travaliate me Sllavet) nuk konsiderohet me inferior as per force, as per kurajo, as per pasuri. Pikerisht ky kocept i “Tjetrit” shpjegon vleren e solidaritetit qe ka dalluar popullin shqiptare qe ne lashtesi dhe ka bere te mundur, per shembull, bashkejtesen paqifike te shqiptareve qofte kristian o myslyman me komunitetin e çifutve. Jane te rradha faktikisht manifestacionet kunder çifutve ndermjet shqiptareve. Ne shume kondita historike, per shembull ne rastin e luftes se Ballkaneve dhe gjate luftes se fundit boterore, populli shqiptare ka dhene prove per tolerancen dhe solidaritetin e tije, per shembull me çifutve dhe Italianet. Edhe ne vite te aferta, ne 1999, kemi pasur prove te sensit te solidaritetit te popullit shqiptare kur rreth nje million te Shqiptareve te Kosoves vershuan drejt territoreve te varfera te veriut te shqiperise per ti shpetuar masakres serbe. Nje rritje e 1/3 se popullsise, pernjehere pas krizes qe Shqiperia kishte kaluar ne 1997-1998

mund ti sillte nje kolaps vendit, por solidariteti i popullsisë ka mundur te perballoje kete situatë e nje emergjence te madhe.

3.1. Gjuha dhe komunikimi

Gjuha oficiale e Shqiperise, e folur nga 99% i popullsisë është shqipja; vetem 1% e popullsisë fshatëre te estremitet te jugut flet gjuhen greke, nje pakice, ne lindje te vendit, flet gjuhen maqedonese dhe nje pakice tjetër ne veri-perendim te vendit flet gjuhen kroate.

Gjuha Shqiptare, sipas opinionit me te perhapur, ka prejardhjen nga nje dialekt i lashte Ilirik, edhe se disa studjues se gjuhes thone se gjuha shqiptare ka prejardhjen nga traço ose nga dako i perzier. Kjo gjuhe ka ruajtur shume shenja te lashtesisë se tipit indoeuropian, qe vihen re dhe ne gjuhe te tjera indoeuropiane por ka zhvilluar dhe elemente karakteristike te perbashketa te gjuheve ballkanike bashke me shenja te veçanta veteperkatese.

Shqipja është e ndare ne dy dialekte principale, te ndare tradicionalisht nga lumi Shkumbin i Shqiperise se mesme, Gegu i folur ne veri te ketij lumi dhe Tosku ne jug. Kjo ndarje ka pasur prejardhjen ne kohen e transacionit gradual te “gjuhes meme” ne shqipe qe mund te kete ndodhur ndermjet shekujve V-VI pas Krishtit. Te dy dialektet kane diferencë fonetike dhe leksikale qe i bejne vetem pjeserisht reciprokisht te kuptueshem sepse ne format e tyre me puro dhe me te ndersjelleta nuk kuptohen as pak. Dialekti i Elbasanit ben si zinxhire midis dy dialekteve principal dhe ne vitet 20 u morr pikerisht per kete arsye si gjuha shqipe e perbashket.

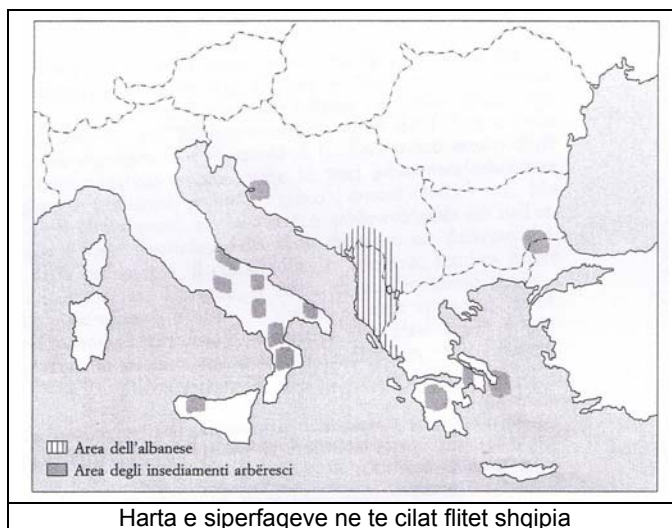
Megjithese është nje nga gjuhet me te lashta te ballkanit, shqipja ka nje testament te shkruajtur relativisht te vone, si gjuha rumene dhe lituane. Libri i pare i shkruajtur është “Misali” (1555) i Gjon Buzukut, i shkruajtur ne Geg (dialekti i veriut), kurse “dokma e krishtere” (1552) i Matrages është shkruajtur ne dialektin e arberesheve te Italise qe ka karakteristikat e dialektit Tosk (ate te jugut).

Shqipja flitet aktualisht ne Shqiperi, ne ish-Jugosllavi (Kosove, Maqedoni, Mal te Zi etij.) ne Greqi (ne jug te kufijve te Shqiperise, ne rrethin e Çamëris), si dhe nga shume emigrante ne Turqi, ne Shtetet e Bashkuara te Amerikes, ne Kanada, ne France, ne Siri, ne Egjypt, ne Ausrali etij. Me saktësisht ne nord te Shqiperise dhe ndermjet shqiptareve te Serbise, Malit te Zi, te Kosoves, dhe te Maqedonise flitet dialekti Geg kurse ne Shqiperine e jugut flitet dialekti Tosk nga i cili ka prejardhjen dhe gjuha Arbereshe, nje shqipe e lashte e folur ne shume komunitete te arvanites te Greqise se jugut, te Peloponesos dhe ne disa ishuj te Egjeut, si gjithashtu ne vende te shumeta te arberesheve te Italise se jugut dhe te Sicilis.

Pas fundit te luftes se dyte boterore jane bere tentative bashkimi te dy dialekteve shqiptare ne nje gjuhe e quajtur “Shqipe standard ose letrare”. Ne 1972, ne nje kongres te ortografise, jane vendosur rregullat e gjuhes, sot universalisht te pranuar dhe te permbajtura ne dy libra: “Drejtskrimi i gjuhës shqipe” (1976), dhe “Fjalori drejtskrimor i gjuhës shqipe” (1977).

“Misali” i Gjon Buzukut

Harta e siperfaqeve ne te cilat flitet shqipja

Gjuha shqipe ka shume huazime nga gjuhët e huaja, mbi të gjitha nga turqishtia, por dhe nga italishtia, nga greqishtia, nga frengjishtia, edhe se në shume raste këto fjale kanë të barabartën e tyre në shqip.

Shpesh kur i thuhet dikujt që është duke ngren “të befte mire” pergjigja është “bujrum” fjale turke që do të thote mireseerdhe por që tashme perdoret si një ftesë për të ngren bashkë.

Kur pyet dike perse je sjellur në një mënyrë të veçantë, shpesh pergjigja është “*Tellos Spandos*” që në greqisht do të thote “të ndodhe çfarë të ndodhe”, kurse “Ciao” italian është tashme një fjale që perdoret në perdita (jo vetëm tek të rinjtë) kur dy persona takohen ose ndahen. Perdoret fjala “*menefregist*” (nga italishtia me në frego) për një person që nuk impenjohet, ose që merr çdo gjë me shaka. Nuk janë shume huazimet nga frengjishtia edhe se të gjitha pjesët e makines, duke përfshirë shoferin, kanë preiardhje franceze.

Ndermjet shqiptareve të çdo gjeneracioni o grupi etnik o social, gjuha me e njohur, pas gjuhës meme, është italishtia, edhe fale programeve televizive italiane që arrijnë në Shqipëri me rrugë satelitore.

Në komunikimin verbal, kur behet fjale për një bashkëbisedim sipërfaqësor, shpesh ato që flasin nuk shihen në sy, kundrejtësht në bashkëbisedimet e rëndësishme shihet në sy bashkëbiseduesi për të manifestuar të gjithë vemendjen. Në qoftë se takon për herë të parë një person, shqiptari kalon shume shpejtë nga “ju” tek “ti” por kjo gjë nuk duhet parë si një formë mungim rrespekti por si një formë miqësie.

Për sa i përket komunikimit jo verbal, në Shqipëri e dhena e dorës është forma më e përhapur e komunikimit kur takohesh. Perdoret shume edhe puthja në faqe midis grash por edhe midis burrash, xhest që kufizohet duke afruar faqen tek faqa.

3.2. Fete, Mitet dhe Besimet

3.2.1. Mitet dhe besimet popullore

Një pikë interesante e kultures popullore shqiptare është e përfaqësuar nga mitet, nga superstizioni dhe besimet fetare të përhapura midis popullit. Një nga mitet më të lashtë, të përhapur në botën fshatare dhe bujqësore, dhe të ruajtur deri në fillimin e shekullit XX, është pa tjetër kulti i diellit, i adhuruar nga “majat e diellit”, (majat më të larta të maleve) ku beheshin pelegrinazhe dhe ndizeshin zjare të mëdha duke pritur lindjen e diellit, që sipas gojedhenave, do të ndimonin të shtonin forcën e diellit.

Maja e malit Tomorr, në të kaluarën e konsideruar e Shenjte dhe ku u adhuronte dielli. Territori dhe vendi i shenjte e fese bektashi

Shume i përhapur ishte dhe kulti i gjarperit, mjaft i adhuruar ishte bullari, që konsiderohej si një qenie mbrojtëse i familjes dhe për këtë shkak çdo familje mbante një të vetin. Mendohet që këto kulte kanë prejardhjen direkt nga besimet ilirike sepse dhe kulti i diellit dhe kulti i gjarperit janë verifikuar në mënyrë të veçantë tek populli dalmat.

Në epikat legjendare flitet për figura të tjera mitologjike që mbrojnë njeriun si Orat dhe Shtojzovallet ose Zanat. Ora mund të merrte nën mbrojtjen e sajë personin, familjen por edhe të gjithë fshatin, Zanat ose Shtojzovallet ishin gra të bukura, guximtare dhe luftetare dhe mendohesh që jetonin brenda shpellave të pyjeve të maleve dhe pushonin në vendet e larta, afër perronjve ose në majat e maleve. Studiozet besojnë se Zanat mund të lidhen me një divinitet ilirik të pyjeve dhe të perronjve, por më vonë të bashkuara në kultin roman të Dianës, kult shume i përhapur në Iliri në perjudhen romane, pagane.

Dragoi, është përshkruar si një gjarper i madh me shume koka që nxirrin flake nga goja, ishte një qenie mbinatyrore më fuqi të pafukijshme. Detyra e parë e tij ishte të lironte perronjtë, të bllokuar nga *Kuçedra (Idra)*, një qenie mitologjike mbartëse fuqive të erreta natyrore.

*Xhamia e re e Shkodres;
kisha e re ortodokse e Koritzes;
argji-vescovadi katolik i Shkodres.*

3.2.2. Fete aktuale

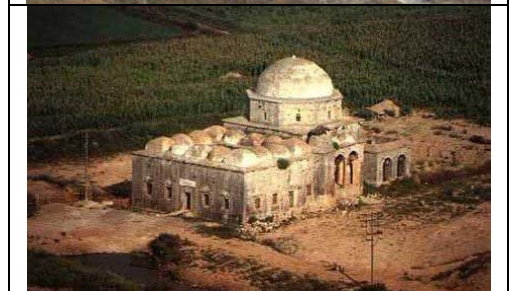
Per shekuj ne Shqiperi kane bashkejetuar paqifikisht dy fe, feja myslymane me dy degezimet e veta sunite dhe bektashi, dhe feja e Krishterte ne degezimin ortodoks dhe kartolik. Toleranca reciproke ka karakterizuar skenen fetare shqiptare; persa i perket ndrimeve fetare dhe martesave nder-fetare perbejne fenomen te perhapur ne shqiperine prekomuniste dhe keto praktika kane rimarre jete pas rimarrjes se lirise fetare, pas renies te komunizmit. Keshtu mund te themi se ndersa martesat ndremjet ortodoksve dhe myslymaneve ose orktodoksve dhe katolikeve jane te shpeshta, ato ndermjet katolikeve dhe myslymaneve jane shume te rradha.

Dhe devotshmeria e paket mund te konsiderohet nje trajte karakteristike e fese shqiptare; prova eshte lehtesia me te cilen duke filluar nga shekulli i XV u perkrah feja e sunduesve otoman per lehtesi jetese ose per oportunizem ekonomik dhe politik. Nen regjimin komunist, dhjetevjeçare te represjonit te ushtrimit fetare ne menyre

segrete dhe shtepiake kane debulosur fene qe ishte e debult ne vetevete, qe sot, ne qendrat urbane, nuk shprehet ne forma shume te zellta dhe duket e karakterizuar nga nje tolerance qe bije ne idiferentizem.

Megjithese Shqiperia eshte nje shtet me shumice myslymane, ndjehet, qe rregullat e rrepta te Islamit nuk zbatohen ne menyre te forte: eshte shume e perhapur konsumi i pijeve alkolike, ne menyre te veçante birra dhe rakia; veshja e te rejave shqiptare mund te jet objekt debimi ne nje vend myslyman; gati asnje grua nuk vesh chador, lutja e “muzein” duron gjeneralisht pak sekonda ne nje indiference gjenerale.

Copetimi i pare fetare i shtetit Shqiptare (i krishtianizuar nga Shen Paolo) fillon qe nga shizma Orientit te 1054, qe ndan ne dysh territorin shqiptare ne afersi te lumit Shkumbin duke ndare nje Nord katolik dhe nje Jug ortodoks. Me vone u fut Islami i forcuar i Otomaneve ne shekullin XV qe transformoi Shqiperine ne nje vend me shumice myslymane, duke kufizuar katoliket dhe ortodokset ne skajat e nordit dhe te jugut te vendit. Dhe Islami ne Shqiperi nuk eshte nje, afer nje shumice sunite eshte nje pakice bektashi, sete eterodokse e Islamit, qe ka rrenjet e saja ne misticizmin *syfi* dhe karakterizohet per tolerancen e saja ndaj te krishtereve.

leader fetare shqiptare; kisha katolike e Madones tone ne Shkoder; kisha ortodokse e Shen Trinitàse ne Berat; xhamia “e plumbit” ne Shkoderi

Feja, ne Shqiperi nuk paraqet nje element te frikshem ndarje dhe nuk merr tone te fundamentalizmit ose te integralizmit, sepse mozaiku fetare shqiptare perzihet me nje sub-strat te barabarte etnikisht.

Mesatarisht 35% i popullsisë shqiptare pohon te jete laike ose pa fe. 65% i ngelur ndahet ne 70% myslymane(numerohen dhe bektashit); 30% te krishtere (katolik, protestant dhe ortodoks)

Sot ne Shqiperi, mbi fete tradicionale, ndodhen dhe 120 grupe fetare te origjinave dhe natyrave te ndryshme, te ardhura ne mas pas 1991 per te zhvilluar aktivitet te proselitizimit. Nder me te njohurat, me me shume se 5000 djekes, seta *Baha'j*; jane aktiv dhe testimonet e Joves, Batistet, Mormonet dhe Avenistet e dites se shtate, per te permendur grupet me domethenese.

3.3. Kultura popullore

3.3.1. Legjendat epike shqiptare

Cikli i kreshnikeve, mund te konsiderohet forma me origjinale e letërsisë shqiptare e trasmetuar deri tek ne ne menyre gojore ose te kenduar. Studiuesit kanë arritur te permbledhin nje epepe te pergjitheshme sipas modelit te poemeve te lashta si pershembull ato te Homerit. Heronjte mitologjik te eposit shqiptar ngelen te vrrare ne fushen e betejës per njeqind vjet dhe kur zgjohen thonë: me paska zene gjumi. Kur Muji (heroi kryesor i ketij eposi, bashke me vellain Halil e me te birin Omer) mendon, thote: shikoj barin qe rritet.

Lashtesia e eposit shqiptar bazohet nga dy karakteristika te figurave mitologjike te ciklit te veriut: karakteri i tyre matriarkal nga nje ane dhe burror nga ana tjetere. Heronjt epik shqiptar jane bijte e Ajkunës, figura qendrore dhe autoritare e nenës dhe e gjyshes me te cilen lidhen ndermjet preardhjes femerore.

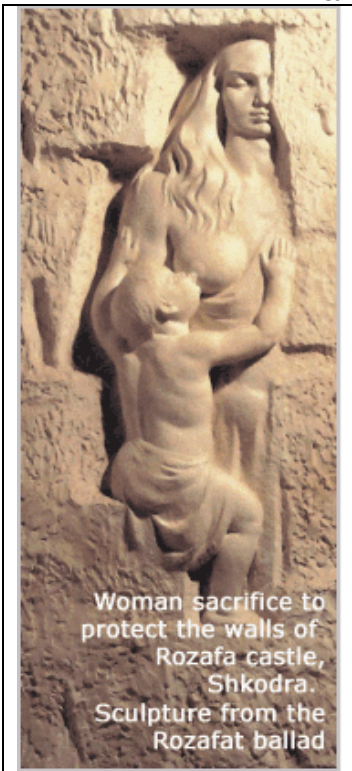
Cikli shqiptar i heronjve ruan nje bashkim te formave te eposit te lashte dhe te europes mesjetare, me nje ndikim te forte te te parve; ne ta shkrihen origjina e lashte llire me elementet e romakeve, te pushtimeve slave dhe te sundimit turk.

Nga pikvështrimi historik, ne eposin shqiptar, pasqyrohet konflikti i popullsisë autoktone dhe trasmetuese e ketij eposi, me popullsite slave qe pushtojne Ballkanin, por eposi shqiptar, nuk ka lindur ne vazhdim te kontakteve te para me sllavet meqenese ne te njohftohet degjuesi qe punet shkonin ndryshe "kur kem' pas' besë me krajli"(kur ishim ne paqe me Sllavet). Eksistojne kenge epike qe flasin per nje rrezik qe vjen nga deti, duke u referuar rrezikut nga

Romaket, te tjera per balozin e zi te ardhur nga deti, i identifikuar me piratet arab dhe saracen qe shkatarruan brigjet e Adriatikut dhe te Jonit dhe te tjera akoma qe flasin per nje tjetere gjigand te quajtur Katallani, i identifikuar me pushtimet e ushrive te Angioinëve te mbretërise se Napolit qe ishin Katalan.

3.3.2. Folklori muzikor

Folklori muzikor perfaqeson nje nga perberesit me te vlefshem te kulturës popullore shqiptare, akoma edhe sot shume aktiv. Muzika shqiptare ka prejardhje shume te lashta dhe eshte trasmetuar per nje kohe te gjate brez pas brezi vetem nepermjet traditave gojore. Nder llojet e ndryshme muzikore, me e rendesishmja perfaqesohet nga kengët e lehta. Kengët popullore kendohen zakonisht nga te vjetrit me kapelet tradicionale shqiptare. Te nje rendesie te dukshme jane vallet e kenduara qe luhen gjate dasmave te bujeshme.

Pasuria e muzikës folkloristike shqipëtare shprehet në forma të ndryshme muzikore që përfshin si ato me një zë si dhe polifoninë me shumë zëra. Lumi Shkumbin, që ndan Gegët në veri dhe Toskët në jug, shërben edhe si kufi natural ndërmjet dy llojeve të muzikës folkloristike. Në veri të këtij lumi është zhvilluar muzika njezanore e shoqëruar me instrumenta musikorë karakteristike të kësaj zone si lahuta me një tel të vetëm dhe çiftelija me dy tela. Ndërsa në jug të lumit është zhvilluar polifonia, e kënduar pa shoqërim muzikor ose me instrumenta si fyelli dhe gajdeja.

Përveç kësaj lloj muzike që është zhvilluar në fshatra dhe zona b ujqësore, nga fundi i shekullit XIX, ka lindur edhe muzika folkloristike popullore qytetare që përdor edhe instrumentat e rëndësishëm si klarineti, violina dhe fizarmonika, ashtu edhe instrumenta lokal si lahuta, fyelli, daullja etj.

3.3.3. Kostumet popullore.

Llojet e kostumeve tradicionale shqiptare për burra janë fustanella (një lloj fundi me pala që arrin deri në gju) cibuni, një lloj pallto e rëndë dhe poturet (pantallona të gjëra deri tek gjuri dhe të ngushta fare deri tek kavilia). Pjesët më të zbukuruar të kostumit janë jeleku që vishet sipër këmbës së bardhë,

dhe xhamadani prej shajaku me mëngë fallco që vishet në ditë festash. Burrat shqipëtar mbanin edhe zbukurime argjendi, si pllaka që zbukuronin gjoksin, kopsa të zbukuruar të jelekut, unaza, pipa dhe kutia duhani, por mbi të gjitha armët e xhepit dhe të krahut zbukuruar hollë me motive të gdhëndura në ar dhe argjend.

Për gratë veshja kryesore ishte kostumi me xhubletë (fund në formë këmbane). Zakonisht fëmijët dhe të rinjtë visheshin në mënyrë të thjeshtë. Ndryshe nga popujt e tjerë të Ballkanit, në Shqipëri vajzat në moshë martesë, duhej të visheshin në mënyrë të thjeshtë pa zbukurime, flokët të mbuluara me shami dhe nuk duhej të përdornin të kuqen.

Veshja e martesës (si ai i grave ashtu dhe i burrave) ishte më e pasur me zbukurime. Për nuset zbukurimet në argjend, shërbenin edhe “për të prishur syrin e keq”. Shumë rëndësi kishte zbukurimi i flokëve. Disa vjet pas martesës, veshjeve fillonin ti pakësoheshin zbukurimet e shumta të martesës. Sa për prejardhjen e tyre veshjet popullore shqipëtare, kanë përbërës që kujtojnë veshjet mesjetare, bashkë me

element që të kujtojnë ndikimin Bizantin (në jug të vendit ose orientale turke dhe persiane (Shqipëria qendrore), por ka edhe që arrijnë tamam nga lashtësia liire. Jane shumë ngjashmëritë me veshjet popullore të së quajturës Iliria Dalmate, ose shamiave të kokës, opingave (lloje këpucësh lëkure të përpunuar), vellot e përdorura për të mbuluar kokën etj.

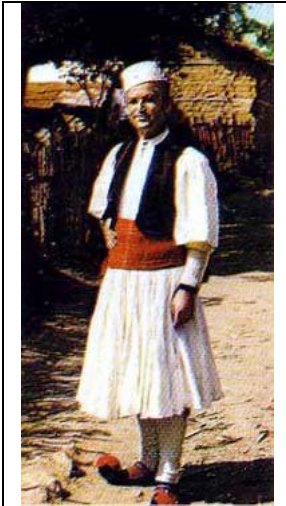
Vallet e jugut dhe te veriut te Shqiperise

Kostumi i veriut dhe i qendres ne Shqiperi

Lord Byron ne kostum shqipetar

Kostumi i jugut te Shqiperise

3.3.4. Guzhina

Guzhina shqipëtare është e ndikuar shumë nga ajo turke: ndër gatimet më të përhapura janë *shishqebap* (kryesisht mish i pjekur ne zgarë), *romstek* (gatime me mish të grirë) dhe *qoftet*. Është një guzhinë e thjeshtë por që bëhet më e shijëshme nga një sasi e madhe erëzash. Disa pjetanca janë shumë të veçanta, : ndër to *dromesat* (makarona te bera me kokrra mielli qe gatohen ne nje gjelle), *tridhelat* (makarona të bëra në shtëpi, që shoqërohen me fasule) dhe *byreku*.

Mishi i vëçit përdoret shumë, por përdoret edhe mishi i kecit dhe i qingjit. Ndër gatimet karakteristike janë *çomleku* (me mish dhe qepë), *fërgesa* (*djadhe*, *gjize*, *domate me specat e ferguar*), *rosto me salcë kosi* (*rosto me ajken e kosit*) dhe *tavë kosi* (mish qingji me kos). Shumë të shijëshme janë edhe zarzavatet e skuqura si *vezë petull* me rradhiqe (fergese me rradhiqe, me llopsana dhe kaperi), *minzetra me ullinj dhe bathë* (*fergese me bath te thata dhe ullinj*).

Traditave të lashta i përshtaten *djathërat* si djathi i bardhë i deles, *filicat*, *gjiza* etj.

Të shijëshme janë *kanarikujt* (myfle me mjaltë), *casolle me gjizë* (*embelsire e mbushur me gjize*), *kulaçi*, *petullat*, dhe *nuçia*, që ka formën e njeriut me një vezë, në vend të fytyrës.

Përveç verës (e bardha është më e mirë) të tjera pije alkoolike tipike janë *rakia*, *konjaku*, *uzo* etj.

Shumë përdoret kafeja që mund t'a gjesh si *kafë turke* ose *kafë ekspres*.

Pjetanca tipike te guzhines shqiperare

4 Komuniteti dhe jeta shoqërore.

4.1. Festat nacionale

Festat kombëtare në Shqipëri janë shumë duke qënë një vend me një histori të gjatë dhe të vështirë ku data të ndryshme janë zgjedhur për të përfaqësuar dhe kujtuar momentet dhe ngjarjet historike dhe politike domethënëse të Shqipërisë. Plus kësaj në Shqipëri festohen edhe shumë festa fetare nazionale (duke qënë një vend me 4 fe të ndryshme) në të cilat merr pjesë i gjithë populli që karakterizohet nga një tolerancë e dukëshme fetare. Festat në Shqipëri mund të ndahen në tre grupe.

Festat me data fikse

1 dhe 2 Janari: ditët festive të vitit të ri. Zakonisht në këto dy ditë bëjnë dhe presin vizita të afërmëve më të ngushtë dhe miqve më të dashur. Miqtë gostitën me ëmbëlsirën tipike të Ballkanit (që në Shqipëri përdoret vetëm në vitin e ri) që quhet bakllava që bëhet nga shumë shtresa petash të holla të bëra me dorë dhe disa shtresa arrash të shtypura. Pasi piqet në furë sherbetoset me sherbet.

7 Marsi: Dita e mësuesve. Kjo ditë kujton hapjen e shkollës së parë shqipe në Korçë. Zakonisht nxënësit i dhurojnë mësuesve të tyre buqeta lulësh dhe japin shfaqje për nder të tyre.

8 Marsi: Dita e gruas. Bëhet në ditën internacionale të grave por është edhe dita e nënës. Bashkëshortët dhe fëmijët i dhurojnë diçka simbolike gruas dhe nënës, dhe zakonisht hanë drekë

Baklava, embelsire tipike e festave te vitit te ri

14 mars, koncert i madh ne shesh per ditën e verës

jashtë. Shumë e përhapur në këtë ditë ishte zakoni i piknikut familjar traditë kjo që tani po i lë vëndin drekës në restorant.

14 Marsi: Dita e pranverës(ose dita e verës). Festë me origjinë pagane, shumë e dëgjuar në të gjithë Shqipërinë por mbi të gjitha në Shqipërinë qendrore dhe në mënyrë të veçantë në Elbasan. Festohet në fushë nën rrezet e para të diellit pranveror. Të famshëm janë piknikët në fushat rreth Elbasanit, ku mbledhen familje nga gjithë Shqipëria. Embëlsira tipike e festës janë ballokumet të bëra në shtëpi vetëm nga familjet e Elbasanit ose me origjinë nga Elbasani.

22 Marsi: Dita e Nevruzit. Në këtë ditë festohet profeti Nevruz që është krijuesi i besimit Bektashi. Festohet mbi të gjithë nga komuniteti Bektashian që me këtë rast bën dreka dhe bankete publike. Embëlsira tipike e festës është hashureja që bëhet me grurë të zier sheqer dhe niseshte.

1 Maj: Dita e punëtorëve. Edhe kjo festë bëhet në ditën tradicionale të punëtorëve. Gjatë komunizmit festohej me parada të mëdha nga klasa punëtore që parakalonte përpara diktatorit që përshëndeste nga tribuna, ndërsa tani paradat ja kanë lënë vëndin protestave në shesh të organizuara nga sindakatat për përmirësimin e kushteve të punëtorëve.

5 Maj: Dita e dëshmorëve të luftës së dytë botërore. Në këtë ditë kujtohet vrasja , nga fashistët, e komunistit Qemal Stafa, një nga themeluesit e Partisë komuniste shqiptare; kujtohen gjithashtu të gjithë ata që gjatë luftës së dytë botërore dhanë jetën e tyre për çlirimin nga nazi-fashizmi.

19 Tetor: Dita e nënë Terezës: festë e vendosur pas rënies së komunizmit, por shumë e dëgjuar nga populli shqiptar duke qenë madre Teresa di Kalkuta, shqiptare dhe bijë e një familje shqiptare, që bënte pjesë në komunitetin shqiptar të Maqedonisë.

28 Nëntori: Dita e flamurit. Kujtohet dita e shpalljes së parvërsisë së Shqipërisë nga perandoria turche-otomane duke ngritur flamurin shqiptar në mesin e sheshit të qytetit të Vlorës, sot quhet "sheshi i flamurit". Festohet me festime të mëdha në shesh dhe me koncerte të ndryshme muzikore në të cilat marrin pjesë shumë të rinj. Paradat ushtarake të komunizmit tani i kanë lënë vëndin të quajturave "netë të bardha" që vazhdojnë edhe më 29 Nëntor, duke festuar në këtë mënyrë edhe ditën e çlirimit nga pushtuesit nazi-fashist të luftës së dytë botërore.

29 Nëntori: Dita e çlirimit nga okupatorët nazi-fashist. Festohet në të njëjtën mënyrë të ditës së më parshme.

25 Dhjetori: Dita e Krishtlindjeve. Edhe kjo festë e vendosur mbas komunizmit. Festohet me pak bujë sepse nuk ka tradicione fetare të forta. Përveç festës në shtëpi, me drekën në familje, të rinjtë marrin shpesh pjesë në meshën e mesnatës ndërmjet 24 dhe 25 dhjetorit. Megjithatë më shumë se festë fetare është një rast për tu argëtuar jashtë deri vonë. Është një traditë e marrë nga Perëndimi, sidomos nga Italia të cilën të gjithë të rinjtë e ndjekin.

Monument per pavarësinë ne sheshin e flamurit ne Vlore

Festa me data të ndryshueshme

Dita e parë e Ramazanit. Dita në të cilën festohet hapja e muajit të pastrimit për myslymanët domethënë Ramazanit.

Bajrami Vogël (mbyllja e muajit të Ramazanit). Ditë në të cilën festohet mbyllja e muajit të Ramazanit. Për këtë rast shtrohen bankete të mëdha publike për besimtarët që dëshirojnë të marrin pjesë.

Pashkët katolike. Ditë në të cilën kujtohet vdekja dhe ringjallja e Krishtit.

Pashkët ortodokse. Ditë në të cilën kujtohet vdekja dhe ringjallja e Krishtit. Një zakon i veçantë, si për katolikët ashtu dhe për ortodoksët është lyerja në të kuqe e vezëve të ziera që pastaj i dhurohen njerëzve që vijnë për vizita në shtëpi për këtë festë. Është zakon që një vezë të ruhet në shtëpi deri në Pashkët e ardhëshme kur do të zëvendësohet nga veza e re.

Bajrami i Madh ose Festa e Sacrifikimit. Në këtë ditë myslymanët i dhurojnë Zotit sacrificën e tyre duke therur një qingj, mishi i të cilit i shpërndahet familjeve nevojtare dhe në vështirësi që nuk mundin të blejnë ose të sacrificojnë një qingj.

Festat me data jo zyrtare

Në këtë grup, hynë festat jo të njohura ose të njohura jo plotësisht nga kalendarit zyrtar shtetëror si psh. ditët e festave të lidhura me besime popullore që kanë prejardhje pagane edhe pse kanë emra festash kristiane ose myslymane si psh. dita e Shën Gjergjit, dita në të cilën fillohet punimi i tokës mbas dimrit; e quajtura “nata e mirë” e llogaritur sipas kalendarit hënor arab myslyman që në besimin kolektiv duhet të ishin netët në të cilat vendodhja e veçantë e planeteve dhe e yjeve favorizonte kryerjen e mrekullirave dhe të dëshirave (zakonisht festohet në rrethin familjar, në familjet myslymane ose në ato të përziera me burrin ose gruan myslymane, duke përgatitur një ëmbëlsirë tipike dhe të shpejtë, hallvën, me bazë ujë, vaj, miell dhe sheqer).

Ndër të tjera çdo qytet feston ditën e vet të çlirimit nga okupatorët. Për tu kujtuar janë dhe festat që bëhen me rastet e përvjetoreve të lindjes ose të vdekjes të një heroi kombëtar ose e një poeti apo të tjerë personazhe historik që kanë bërë shumë për vëndin e tyre.

4.2. Veshjet dhe kostumet kombëtare

Kostumet kombëtare, që janë të ndryshëm në zonat e ndryshme, nga jugu në veri, tashmë nuk përdoren më në Shqipëri. E gjithë popullsia vishet në mënyrë evropjane dhe mbi të gjithë adoleshentët dhe të rinjtë që njekin modën e anës tjetër të Adriatikut. Vetëm nëpër fshatra gratë e vjetra vazhdojnë të veshin veshje të gjëra dhe të errëta me shamia mbi flokë që bazohen tek veshjet e vjetra. Shumë të rralla janë në Shqipëri gratë myslymane që mbajnë “çarçaf”. Zakonisht në familjet shqipëtare kur hynë në shtëpi hiqen këpucët dhe përdoren pandoflat. Ndoshta si një kujtim i zakoneve të vjetra, është shumë e rrënjosur në Shqipëri përdorimi i “kostumit të mirë” për gratë dhe “kostumit të ri” për burrat, veshje që përdoren vetëm në raste të mëdha si dasmat, pagëzimet, festat fetare etj.

4.3 Seksi

Seksi, përpara ishte një tabu (aq shumë i rrënjosur sa që edhe në saj të ndryshimeve shoqërore dhe kulture të bëra nga komunizmi, nuk u ndryshua), tani, megjithë vështirësitë e shumta, në qytetet e mëdha, po bëhet një argument për të cilin mund të flitet lirisht. Në shkollat tetëvjeçare dhe të mesme është futur edukacioni seksual.

Busti për njëqindvjeçarin e vdekjes
Te heroit nacional Scanderbeg

Gratë e zonave bujqësore

Regullat morale që rregullojnë seksin në Shqipëri, në përgjithësi nuk janë fetare, por rrjedhin nga normat etike të shoqërisë. Tradicionalisht, në përputhje me normat shoqërore, vajzat dhe djemt nuk kanë shumë raste për tu njohur me seksin e kundert, përpara martesës, sepse edhe pse kjo nuk është e plotësisht e ndaluar, është në një farë mënyre jo e lejuar sidomos në zonat fshatare. Aty akoma vajzat 15-16 vjeçe fejohej (nga familjet apo edhe me lejen e tyre) dhe mbas një kohe të shkurtër martohen.

Pas ardhjes së demokracisë, rregullat shoqërore mbi seksualitetin, janë liberalizuar mbi të gjitha në qytetet e mëdha. Moshë e martesës se të rinjve është ngritur shumë.

Megjithëse shikimi i përgjithshëm mbi seksualiteti eteroseksual është duke ndërruar drejtë modelit perëndimor, homoseksualiteti nuk shihet me sy të mirë, përkundrazi është i dënues nga ligjet morale dhe shoqërore shqiptare. Për shkak të të ashtuquajturit “burrë i fortë”, të quash dikë homoseksual në Shqipëri, është një ofezë e rëndë. Shpesh homoseksualët janë të detyruar të transferohen në qytete të mëdha ose të emigrojnë jashtë për ti shpëtuar paragjytimeve të shoqërisë.

Te rinj shqiptare

4.4. Dhuna shtëpiake

Gra të keqtrajtuara të ndihmuara nga një NGO për femra të rrethit që festojnë fundin e kursit profesional që do ti bëjë të pavarura ekonomikisht

Shqipëria është një nga vendet evropjane me treguesin më të lartë të dhunës shtëpiake edhe se njihet pak nga opinioni shoqëror që godet më shumë gratë dhe fëmijët. Por janë pak gratë që denuncojnë dhunën qoftë, për të mos prishur familjet dhe për të mirën e fëmijëve, por edhe se mungesa e një pune të sigurtë dhe e banesës, e detyrojnë gruan të rri me burrin violent. Ndër të tjera edhe kur gruaja e denunçon dhunën, haset në pengesa të shumta sepse e drejta bazë e gruas që të jetë e lirë nga dhuna, nuk mbrohet siç duhet nga sistemi gjyqësor. Në raste e pakta kur arrihet një vendim i fajësisë, fajtori dënohet me një gjobë, gati asnjëherë me

burg.

Nga ana tjetër edhe gruaja nuk i ka të qarta të drejtat brënda familjes. Në Shqipëri nuk ka ligje të caktuara mbi violencën shtëpiake. Disa organizata femërore kërkojnë ta ngrënë problemin, nga një anë duke informuar opinionin shoqëror dhe nga ana tjetër duke ngritur qëndra për dëgjim dhe asistencën e viktimave të dhunës.

Është i rëndësishëm fakti që si bazë e trafikut të grave dhe fëmijëve, shpesh është një histori e dhunës shtëpiake, e keqtrajtimit dhe të abuzimeve seksuale.

4.5. Alkolizmi

Alkolizmi është shumë i përhapur në Shqipëri edhe ndër të rinjtë. Pijet alkolike më të preferuara janë rakija, birra dhe vera. Më shumë të prodhimet të brëndshëm edhe shtëpiak.

Shkaqet më të shpeshta që çojnë në abuzimet alkolike janë problemet e tipit ekonomik dhe familjar, si edhe stresi në punë. Abuzimi i alkolit në moshë të re dhe shumë të re (që shpesh shoqërohet me përdorimin e drogave) shpesh i ka motivet në familje dhe në shkollë. Nga ana tjetër abuzimi i alkolit është shkaku kryesor i dhunës në familjet shqiptare dhe shpesh shkak i ndarjeve.

Sipas autoriteteve sanitare pjesa më e madhe e krimeve që bëhen në rrethin familjar, është e lidhur me dehjen e personave që i bëjnë, si edhe një pjesë e madhe e aksidenteve rrugore ndodh për shkak të alkolit nga ana e shoferëve.

4.6. Kushtet e jetës së gruas

Lek Dukagjini, princ i veriut,
autor i ligjit konsuetudinar të
Kanunit

Në Shqipërinë e paraluftës dhe në mënyre të veçantë në malësinë e veriut, kushtet e jetës së gruas ishin rregulluara me ligj nga ligji i Lekë Dukagjinit që në artikullin 29 thotë që: “Gruaja është një send i bërë vetëm që të vuaj: një send i vogël që duron peshë dhe mundime”. Gjithashtu duke nënvizuar artikullin 20 “Gruaja është një gjë e tepërt në familje...”. “Nuk ka asnjë trashgimi nga të afërmit e sajë, as nga shtëpia as nga prona të tjera”, artikulli 31: “nuk ka të drejtë të zgjedhi burrin” dhe artikulli 34: “nuk ka të drejta mbi fëmijët as mbi shtëpinë”. Në rast të pabesisë ndaj burrit “...burri e vret gruan dhe nuk është i përndjekur nga asnjë shpagim”⁶.

Vetëm regjimi i E.H. në një farë mënyre i hoqi këto zakone duke lejuar gruan të futej në politikë dhe në punë, deri në njohjen formale të barazisë dhe të të drejtave dhe detyrave të vendosura në Kodin e Familjes të 1982.

Mbas rënjes së komunizmit, papunësia e përgjithëshme e tranzicionit të ekonomisë dhe të tregut, që ka goditur mbi të gjitha gratë punonjëse, nuk ka favorizuar këtë proces të emancipimit të gruas. Sipas të dhënave të 2004, në profilin e zënies së roleve drejtuese dhe profesionale, hendeku ndërmjet sekseve është akoma shumë i gjërë⁷ dhe sa për jetën politike, pjesëmarrja aktive e gruas është shumë e pakët. Megjithatë gratë në parlamentin shqipëtar përfaqsohen pakë, është krijuar një grup parlamentar femërorë që ka paraqitur një dokument për të përmirësuar kushtet e punës së gruas, që është përfshirë në Kodin e Ri të Punës dhe në Kodin e Ri të Familjes. Më domethënëse është pjesëmarrja e gruas në Organizatat jo Shoqërore ndër të cilat llogariten më shumë se 25.

Si përfundim, nën profilin formal dhe juridik, gratë shqipëtare kanë arritur një gradë të emancipimit, e krahasueshme me atë të vëndeve përendimore, por në realitet ngelin sjellje dhe nivele të pjesëmarrjes në jetën shoqërore, të ndryshme ndërmjet burrave dhe grave. Gruaja shqipëtare jeton akoma sipas “modelit tradicional” në të cilin roli i sajë në shoqëri ka fuqitë e sajë dhe poshtë burrit dhe është nën urdhrat e tij. Është e qartë që disa shenja të ligjit të vjetër të Kanunit jetojnë akoma në Shqipërinë e sotme, mbi të gjitha në zonat fshatare dhe në qendrat e vogla.

Te reja shqiptare

4.7. Trafiku njerëzorë

Ndryshimet rrënjësore shoqërore, ekonomike pas komuniste kanë bërë që Shqipëria të përballojë fenomene shoqërore të pa njohura më parë, ndër të cilat ai dramatik i trafikut të qënieve njerëzore në veçanti qëllimin e prostitucionit. Mund të themi që kultura patriarkale e vëndit, që nuk ngjall respekt për të drejtat e gruas, është baza e këtij trafiku.

Qytetet e Shqipërisë më të interesuara në trafikun e grave janë ai i Beratit, Fierit, Shijakut, Laçit, Vlorës të gjithë ndodhen në pjesën perëndimore të vëndit, në të cilin është më i lehtë transferimi për në Itali. Ka edhe zona në të cilat është më i përhapur trafiku i drogës, armëve dhe e klandestinëve. Gratë, viktima të trafikut, janë vajzat e varfëra të periferive ose të qyteteve të vogla, që kanë pasur fëmijëri të vështirë dhe shpesh kanë pësuar violencë fizike ose dhunë seksuale nga familjarët.

Vetëm në Janar 2001 u aprovua në Shqipëri, ligji që quan krim penal trafikun e personave, ndër të cilët ai i grave për qëllim prostitucioni dhe ai i fëmijëve. Qeveria Shqipëtare ka formuluar “Strategjinë kombëtare të luftës kundër trafikeve ilegale të njerëzve”.

⁶ Gjecov S.C., Codice di Lek Dukagjini Kodi konsuetudinar i maleve të Shqipërisë, Reale Accademia d'Italia, 1941.

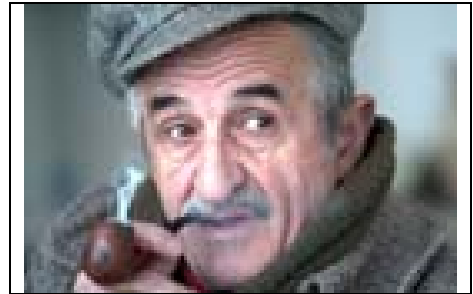
⁷ Sipas të dhënave UNICEF të 2004 janë gra 28% të profesoreve të universitetit, 21% të gjykatësve, 14% të avokateve dhe 22% të mjekëve.

Ndër organizatat që veprojnë në mbështetje të viktimave të trafikut të qenjeve njerzore, përveç agjensive të O.K.B. është edhe Organizata Internazionale e Emigrimit, e vetmja me personel të specializuar, e aftë të veprojnë në të gjithë territorin kombëtar. Ndër organizatat jo qeveritare të huaja është Save the Children (shpëtoni fëmijët) që vepron për një projekt, së bashku me Qendrën e ndihmës për vajzat e trafikuar në Vlorë.

4.8. Të vjetrit

Sa për të vjetrit, ka institute për kujdesin e pleqëve, të drejtuara nga shteti dhe nga fondacionet dhe organizatat pa qëllim fitimi, por edhe nga privatët, me pagesë. Një përqindje e lartë e të vjetërve ka patologji mendore dhe më e përhapura është demenca. Kjo për shkak të një asistence mjekësore të pa mjaftueshme për të vjetrit.

Me gjithë atë, pjesa më e madhe e pleqve rri në familjen e djalit më të vogël, i cili trashëgon edhe shtëpinë e prindërve. Kjo ndodhë për shkak të konceptit të familjes së zgjeruar, që karakterizonte familjen shqipëtare ca vjet më parë, por edhe nga kushtet ekonomike të pensionistëve, shumë të vështira dhe vështirësitë e të rinjve për të pasur një shtëpi të tyre.

Burr i moshuar

4.9 Ceremonitë e vdekjes

Ceremonitë e vdekjes në Shqipëri, ruajn akoma sot, traditat e riteve mesjetare. Kur vdes dikush, bëhet ruajtja ose përgjimi i të vdekurit, të paktën një natë, gjatë të cilës, të afërmit qajnë me zë të lartë dhe me vaje vdekje dhe përgjojnë mbi trupin e të vdekurit; zakonisht në mëngjesin e ditës së ardhshme, shtëpia e të vdekurit rri e hapur për të pritur ngushëllimet dhe vizitat e të afërmeve dhe miqve, të cilët shoqërojnë në orët e para të pasdites, të vdekurin në varreza duke krijuar kështu një kortezh. Pasi i vdekuri varroset, është detyrë e familjarëve të tijë, të organizojnë një drekë për nder të të vdekurit (një lloj banketi vdekje). Zakonisht familja izohet për një periudhë zije, e shprehur dukshëm nga gratë e familjes, të cilat vishen në të zeza dhe nuk lyhen. Sa zgjat zija varet nga afërsia fisnore me të vdekurin, zakonisht zgjat 40 ditë për njerëzit e largët dhe burrat, por shpesh për gratë në moshë të vjetër, që u vdes burri dhe nënat që humbin bijtë, nuk mbaron kurrë.

5. Familja dhe shoqëria

5.1. Përbërja familjare

Aspekt i rëndësishëm, i përbërjes familjare, është mesatarja e pjestarëve për familje. Familja shqipëtare, nga disa dhjetvjeçarë po eksperimenton një kalim nga një lloj familje e zgjeruar dhe me disa bashkësi, tipike e shoqërive tradicionale fshatare, në një familje të vetëme që i përshtatet kushteve të jetës të një stili “modern”, frut mbi të gjitha i ndryshimeve të detyruara nga regjimi komunist në strukturën shoqërore-ekonomike të vendit nëpërmjet programit të industrializimit të detyruar. Shpërndarja e punëtorve të sektorit të punës së krahut dhe e popullsisë qytetare bëri që të prishej familja e zgjeruar. Përbërja e familjes shqipëtare ndryshoi pak nga vitet '50 deri sot: nga një me satare 5,8 anëtar në 1950, e cila u ruajt deri në fund të viteve '70, arriti në 1989 dhe në më pak se 4 më 2003.

Meqenëse çiftet bëjnë më pak fëmijë faktorët ekonomik si mungesa e banesave, të ardhurat e pakta familjare dhe zgjatja e jetës, kanë bërë shpesh të nevojshëm bashkëjetesën e disa brezave (gjyshër, prindër, bij, këta të fundit edhe të martuar dhe me fëmijë), duke ekuilibruar

Familja shqipetare

rënien e përqindjes të shtimit, dhe duke ngadalësuar kalimin drejt familjes me pak pjestarë. Domethënëse janë familjet me 1 person që vijnë në zbritje, duke kaluar nga 6,1 në 4,2 % të numrit të përgjithshëm të familjeve, ndërsa familjet me 4-6 persona shtohen nga 41,3 në 55,2 %.

Ajo që duket dhe në nivelin e përbërjes familjare, është karakteri i dukshëm fshatar i pasluftës: më 1950, 80% e popullsisë ishte fshatare, gjë që kuptoet duke pasur parasysh që deri në fund të luftës së dytë botërore, Shqipëria nuk ka njohur industrializimin (vetëm në formë embrionale), dhe latifondizmi ka përfaqësuar të vetmin model shoqëror dhe teritorial.

5.2. Lindjet dhe vdekjet

Duke analizuar përqindjet e lindjeve dhe të vdekjeve në vitet e regjistrimeve të përgjithëshme (vitet '50, '60, '80, '90) dalin në pah dy drejtime të caktuara që gjejnë takim në ecurinë e popullsisë së përgjithëshme dhe sqarojnë dinamikën e brëndëshme: përqindja e lindshmërisë (e kuptuar si numër i lindjeve në çdo 1000 banor) pëson së pari një ngritje ndërmjet 1950 (38,5) dhe 1960, vit në të cilin arrin vlerat më të larta në 43,3, për të rënë më vonë në mënyrë kostante deri në vlerën 25,2 më 1990; flitet për një rënie relative të vogël, po të konsiderojmë që nga 1950 deri më 1990, përqindja zvogëlohet 34,5%. Nga 1990 konstatohet një rënie tjetër e lindjeve që vjen nga emigracioni masiv i popullsisë në moshë për lindje, një rritje e moshës mesatare të martesave si për femrat ashtu dhe për meshkujt, nga përdorimi i metodave të planifikimit familjar. Nga 2000 kur ishte 19,47 lindje për 1000 banorë në 2004 dhe në 2005 zbriti në 15,08 për 1000 banorë. Në mënyrë të ngjashme edhe koeficienti i lindshmërisë ishte pakë më shumë se 2 të lindur për grua, ndërsa më 2000 ishte 2,37 i lindur/grua⁸.

Përqindja e vdekshmërisë (e kuptuar si numër i vdekjeve për 1000 banor), ka pasur një rënie domethënëse (60%) duke kaluar nga 14 më 1950, në 5,6 më 1990. Sipas të dhenash të tjera, përqindja e vdekshmërisë nga 2000 ka rënë progresivisht nga 6,5 të vdekur çdo banorë, në 5,02 më 2004, pastaj tregon një ngritje të lehtë më 2005 (5,12). Edhe vdekshmëria e fëmijëve ka pas zbritur në mënyrë progresive nga 51,43 të vdekur, çdo 1000 të lindur gjallë më 2000, në 21,52 më 2005.

Me kuptimin e moshës mesatare të vdekjes, Shqipëria ka regjistruar përparime të dukshme nga çlirimi deri më sot: nga një shpresë për të jetuar nga lindja deri në 50,4 për meshkujt dhe 49,5 për femrat më 1950, ka kaluar më 1995, respektivisht në 68,5 dhe 74,3 vjeç, me një mesatare mbi 71 vjeç për popullsinë në përgjithësi. Në pesë vjetët e fundit ka kaluar nga 71,57 vjeç më 2000, në 77,24 më 2005. Për 2006 është vlerësuar 77,43 vjeç (74,78 në meshkujt dhe 80,34 në femrat), vlerë e afërt me atë të vendeve të industrializuara.

5.3. Martesat

Martesa në Shqipëri, është akoma një institucion shumë i fortë edhe se në këto vitet e fundit është shtuar numri i çiftëve (kryesisht në qytetet e mëdha si Tirana) që zgjedhin bashkëjetesën, për të vendosur më vonë për martesë. Këta vite të tranzicionit që Shqipëria është duke kaluar, kanë influencuar edhe mbi moshën e martesës. Edhe se rritja e moshës mesatare të martesës, çon në përgjithësi në formimin e familjeve më të qëndrueshme dhe të forta, numri i ndarjeve për çdo njëqind martesa është shtuar nga 9,6 më 2001 në 14,2 më 2004, por kjo spjegohet edhe me përmirësimin e kushteve të femrës, duke qënë pjesa më e madhe e kërkesave për ndarje e bërë nga gratë. Nga 1990 është rritur në mënyrë progresive edhe moshja mesatare e çiftëve që bashkohen në martesë, moshë që tashmë ka arritur nivelet europiane.

Celebrimi më i shpeshtë i ritit të martesës është ai laik, qoftë sepse shqipëtarët nuk janë besimtar, ashtu dhe për numrin e lartë të martesave të përziera. Normalisht kalohet në martesë

Martese laike

⁸ CIA World Factbook, 2005; www.indexmundi.com

mbas një perjudhe fejese që duhet ti shërbejë dy të fejuarve për t'u njohur, por faza e fejeses është e konsideruar si një ligj i vërtetë nga i cili nuk mund shkëputen duke prishur fejesën. Ky realitet përdoret më shumë në zonat fshatare dhe qytetet e vogla ku fejesa bëhet zyrtare me lejen e të dyja familjeve të të rinjve. Gjithëmonë në qytetet e vogla dhe në zonat fshatare, është shumë e përhapur martesë në moshë të re, ku shihen të fejuara vajzat por edhe djemt që në moshën 16 vjeç dhe të martuar me fëmijë në moshën 18 vjeç. Shpesh ka raste në të cilat vajza martohet nga familja edhe kur është 14 - 15 vjeçe.

5.4. Marrëdhëniet ndërmjet brezave

Në Shqipëri ekziston një rrespekt i madh ndaj pleqëve që janë parë si shtylla të autoritetit të zgjuarsisë dhe të njohjes. Në zonat fshatare pushteti më i lartë, është përfaqësuar gjithëmonë nga këshilli i pleqëve me në krye figurën e Kryeplakut. Kaq i fortë është ky zakon, që tashmë është bërë ligj. Ndryshe shkojnë punët në qytetet e mëdha ku në këtë perjudhë plot me ndryshime shoqërore, autoriteti i pleqëve është duke rënë, edhe për shkak të vështirësive të brezave të vjetër për të kuptuar dhe për të pranuar “gjërat e reja” që ka sjellë hapja drejt botës perëndimore. Nga ana tjetër popullsia shqipëtare është shumë e re dhe reformat për modernizimin e shoqërisë, të futura si gjatë komunizmit, ashtu dhe më vonë, i kanë dhënë shumë rëndësi shoqërore të rinjve, të konsideruar e ardhmja e vëndit.

Gra te moshuara ne park

6. Shendet, arsimit, puna

6.1. Shendet

Nga te dhenat me alarmante per sa i perket konditave te shendetit te popullsesise shqiptetare eshte vdekja infantile, qe rezulton doppio me mesataren e UE dhe fakti qe ushqimi dhe uji jane te infektuar jane origina e semundjeve infektive.

Tek servisi sanitar, gjeja qe godet pernjehere kur analizon statistikat, eshte renia e forte nje ndodhi midis 1990 dhe 1993 me numrin e spitaleve, reparteve te lindjes dhe vendeve shtrat. Kjo renie ndaloi ne vitet me pas dhe nga 1995 filloi te nderronte tendence. Mjaft e larte eshte dotacioni me personal mjekesor, por sensibilisht i ulet duke i krahasuar me standardet europian.

Megjitate punetoret sanitar jane te pamjaftueshem dhe livelet e shpenzimeve jane shume te ulet. Sipas Oms, eshte nevoja e nje rregullimi koordinacioni dhe nje strukturizim me te madh te sistemit sanitar.

Ne traditen shqiptetare shte shume e perdorur mjeksia popullore, kaluar brez pas brezi; ajo ka zhvilluar nje rrol te rëndesishem, mbitegjitha perpara regjimit komunist, per te sheruar shume semundje. Per kete Shqiptetaret perdorin nje gojedhene te vjeter: “per çdo semundje ekziston nje bime qe e sheron, dhe çdo bime duhet per te sheruar nje semundje.” Ne Zadrime dhe ne pjese te tjera te vendit, rriten shume lloje bimesh mjeksore te ndihmuara nga ndryshimi i konditave gjeografike, altimetrie, klimatike dhe podologjike te terrenit. Kjo tradite, e perhapur dhe ne fshatet dhe ne qytete, ka mbajtur gjalle akoma sot pozitivitetin e saj dhe eshte e thjeshte te gesh ne shtepite e shume familieve shqiptetare, kamomilin, rigonin, hudhren, qepen, vajin esencial te iperikos dhe shume bime te tjera qe perdoren per te sheruar semundjet e aparatit fryme-marres, aparatit tretes dhe shume plaga.

6.2. Kultura dhe edukimi

Sistemi kulturor tradicional shqipëtarë, perplasit me ndryshimet e tanishme në mënyrën e të jetuarit të familjeve: vërsimi nga fshatrat drejt qyteteve të mëdha, shtimi i numrit të divorceve, emigracioni jashtë shtetit. Në këtë gjëndje shoqërore të paqëndrueshme, fëmijët dhe adoleshentët janë më të dobët, duke qënë shpesh të braktisur në vetvete.

Të rinjtë kanë si të vetme mënyrë argëtimi sallat e bilardos dhe lokalet, ku kalojnë ditën duke pirë pije alkoolike, duhan dhe shpesh duke u zirë ndermjet tyre. Ndërsa vajzat që në moshën trembëdhjetë vjeçare janë të detyruara të rrinë në shtëpi dhe të kujdesen për vëllezërit më të vegjël dhe punët e shtëpisë, në pritje të martesës shpesh e vendosur nga prindërit. Praktikisht adoleshentëve nuk i lejohet të jetojnë moshën e vetë. Përgjegjësitë më të mëdha të rritjes dhe edukimit të fëmijëve, bien mbi nënat.

Edukacioni i familjes gati nuk ekziston, shprehjet e dashurisë janë gati nuk ekzistojnë; fëmijët rriten pa asnjë rregull, të hutuar dhe të ç' orjentuar. Mungojnë njohuritë si në nivelin familjar (njohuritë e të drejtave të fëmijëve, të edukimit ushqimor dhe rregullat higjienike-sanitare dhe të alfabetizimit), ashtu dhe në nivelin civil (njohja e të drejtave dhe të detyrave, përgjegjësia dhe pjesëmarrja në jetën shoqërore, sensi i pjesëmarrjes dhe i detyrave për iniciativat komunitare); baballarët nuk marrin pjesë fare në ciklin edukativ të fëmijëve dhe shpesh mungojnë fare në jetën e fëmijëve.

Përsa i përket arsimit, regjimi komunist ka investuar në sistemin shkollor një sasi të madhe të burimeve, duke i lejuar shqipëtarëve të arrijnë, në vitet tetëdhjetë një alfabetizim të plotë, gati 100% që është në nivelet e njëjta me ato të vendeve të industrializuara. Megjithatë përqindja e alfabetizimit të popullsisë në këto vite ka rënë në mënyrë të ndjeshme: më 1997 ishte 93%, më 2003 u ul në 79,5%.

Sinjalizohet që, përveç sistemit shkollor shtetëror, nga 1996 janë hapur shumë shkolla private, si të karakterit fetarë ashtu dhe laike. Këto janë shkolla të formimit të përgjithëshëm ose shkolla profesionale; në këto shkolla ka edhe kurse profesionale të ndryshme.

Nxenes ne ditën e parë të shkolles

Arsimi publik është falas; megjithatë shpenzimet financiare për arsimin nuk janë të mjaftueshme. Shkollat private laike o fetare janë të quajtura "alternative" dhe dallohen nga ato publike për karakterin e tyre profesional. Disa nga këto, janë të përfshira në sistemin publik.

Shkolla e detyrueshme përfshin një cikël i përbërë nga tetë vjetë që ndahen në dy nivele: fillore (klasa e I-IV) dhe tetëvjeçare (klasa e V-VIII). Në fund të klasës VIII bëhet provimi për mbylljen e ciklit të detyrueshëm. Reforma e 1990 e ka shtrirë arsimin e detyrueshëm, nga tetë në dhjetë vjetë, por ky provediment nuk është realizuar kurrë.

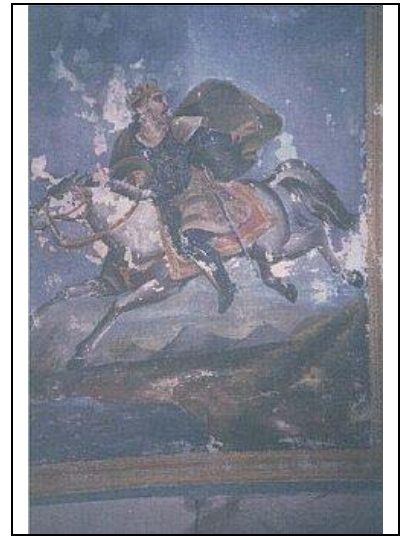
6.3. Punësimi dhe puna

Papunësia, që në teori nuk ekzistonte gjatë regjimit komunist, sot është nga më të lartat nga vendet ish-socialiste; ajo paraqet një tjetër aspekt të ndryshimeve ekonomike: ndërsa më 1990 rezultonin të punësuar 1433 mijë vetë, më 1993 të punësuarit zbritnin në 1063 mijë, ose 380 mijë të punësuar më pak vetëm në tre vjetë, me një përqindje të papunësisë 22%. Bëhet fjalë, në masë të gjërë të forcës punëtore të përjashtuar nga sektori i punës së krahut në rënie dhe i nëpunësve shtetërorë të shkarkuar në vazhdim të masave për lehtësimin e organeve të administratës publike. Situata erdhi duke u përmirësuar në vitet më pas. Përqindja e papunësisë zbriti në 18% më 1994 dhe në 12% më 1996. Kriza e 1997 nuk mund të mos rreflektohej dhe mbi punësimin, që bëri të rregjistrojë përsëri një rënie të fortë: në dhjetor të 1997 të papunët ishin mbi 193 mijë vetë, 35 mijë më shumë se viti i më parëshëm. Për të luftuar këtë fenomen, qeveria e re bëri, në shkurt të 1998, mori një grup masash për formimin profesional dhe për zhvillimin e iniciativave impreditoriale me qëllim që të krijojë, brënda 2001, 200 mijë vende të reja (një pjesë e qëllimit u arrit). Nga të dhënat e 2004 duket që papunësia, nga 14,4% më 2001, shkoi duke rënë në mënyrë progresive.

7. Komuniteti shqiptare ne Itali

7.1 Emigrimet ne epoken historike

Emigracioni shqiptare drejte brigjeve italiane nuk eshte nje fenomen i tanishem: dallgat e migrimit kane datohen '400, duke interesuar zona te shumeta te atehereshmen "mbreterine e Napolit" (ne te cilin Kalabria dhe Sicilija beshin pjese). Sipas studimeve historike, dallget migratore te Shqiptareve ne Itali kane qene tete. Emigrimi i pare merr daten e viteve 1399-1409 dhe i fundit te vitit 1774. Nje nga episodet e pare dhe shume te rendesishem te migrimit zhvillohet me 1448, kur nje grup ushtaresh epirot te kombesise shqiptare stabilizohet ndermjet Sicilise dhe Kalabrise mbasi kishin luftuar perbrinj Alfonsos I te Aragones, Mbret i Napolit. Ndjek me pas eksodi i udhehequr ndermjet 1459-1461 nga Gjergj Kastrioti Skenderbeu, qe kishte ardhur ne ndihme te Aragoneseve ne luften kunder Anxhioineve. Fluksi me i numert verifikohet pas vdekjes se Skenderbeut (1468) dhe me afrimin e Imperit Oktoman, qe detyroi nje pjese te madhe te popullsise shqiptare te shkoje ne mergim. per ti shpetuar skllavizimit dhe izlamizimit te forcuar. Migrime te tjeta verifikohen ne shekuj te ardhshem, drejt territorit te Mbreterise te Napolit

Piktura ne mur qe raprezenton Scanderbeg qe kapercente "ujrat", e ruajtur ne nje kishë te komunitetit arberesh ne Italia

Shqiptaret do te mbajne fene krishtere te rritit ortodoks dhe ky ishte , dhe eshte akoma, nje nga profilet me karakteristike te etnise shqiptare arbereshe duke e krahasuar me popullsine italiane dhe me popullsine shqiptare te mbetur ne shqiperi, te kthyer ne shumice ne myslyman.

Ne rrjedhjen e kohes, specialisht ne kete shekull, disa nga lokalitetet kane humbur perdorimin e gjuhes dhe karakteristika te tjera me origjine shqiptare. Aktualisht qendrat albanofone ne Itali, jane pak a shume pesedhete ne nje popullsi qe stimohet ne 100.000 persona, edhe se nuk mund te dihet shifra eksakte te italo-shqiptareve. E dhena e fundit e siguret statistikisht eshte ajo qe nxirret nga censimenti i fundit i 1921 nga i cili behet e ditur qe ata qe flasin shqip jane 80.282, shume me pak se 197 mije per te cilet flitej ne studimet e A. Freges te 1997⁹.

7.1.1 Komunitetet arbereshe

Komunitetet arbereshe jane sot te perhapura gati ne te gjithe Italine e jugut, duke tejkaluar pergjithesisht 100.000 persona, edhe se popullsia me origjine shqiptare qe flet gjuhen arbereshe perben nje pakice mbi teresine e perberies se komunitetit italo-shqiptare.

Kalabria eshte rajoni qe mban numerin e me te shumte te komuniteteve arbereshe: Komunitete te rendesishem jetojne ne te paketen 30 Komuna te rrethit, ne menyre te vecante ne province te Kosences.

Komuniteti me origjine shqiptare me i numert eshte ai Puliez edhe se akoma nje perqindje e ulet (ne province te Foxhes, ne Kastelvekio, dhe ne Kieuti, dhe ne provincen e Tarantos ne San Marcano) flet akoma gjuhen arbereshe.

Komunitete te tjera gjenden ne Sicili (veçanarishte ne Pianen e Shqiptareve), ne Molise (ne Komuna te Kampobasos, Ururi, Montecilfontes dhe Portocanones), ne Basilikate (ne Komuna te S. Paolos Shqiptare, S. Costantinos shqiptare, Bariles, Ginestres e Maschitos). Shume me te vogala Komunitetet italo-shqiptare ne Kampania dhe ne Abruco.

Arbereshet jetojne ne pergjithesi ne 41 Komuna dhe ne 9 Ndarje te ndara ne 7 rajone ne jug te Italise. Ekzistojne edhe 30 Komunitete te karakterizuara nga nje trashegimi te forte historike dhe kulturore arbereshe, por qe ka humbur, per motive te ndryshme, perdorimin e gjuhes shqiptare.

⁹ Frega A., *Gli Arbëresh dimenticati*, in "Albania. Tutta d'un pezzo. In mille pezzi... e dopo?". Futuribili, n. 2-3, F. Angeli, Milano 1997.

Komunitete arbereshe te tjera te rendesishem gjenden ne zona te medha metropolitane, mbi te gjita ne Milano, Torino, Roma, Napoli, Bari, Kosenza, Krotone e Palermo.

Mbijetiojne komunitete te forta arbereshe, qe mbajne gjalte gjuhen dhe traditat e vendeve te origjines, ne Amerike: SH:B.A., Kanada, Argentine dhe Brasil.

7.1.2 Kultura arbreshe

Fjala arbereshe tregon dhe gjuhen e folur dhe emerit e shqiptareve te Italise, kurse Arberia percakton siperfaqen gjeografike te vendosjes se shqiptareve ne Itali.

Kultura Arbereshe, qe manifestohet tek traditat, tek kostumet, tek arti, tek astronomia, dhe te ruajtura akoma sot xhelozisht ne shume vende me tradita shqiptare.

7.1.3. Feja

Per sa i perket fese, Shqiptaret e Italise ndiqnin ritin bizantin ne gjuhe greke, te cilit papa Paolo II, ne 1536, i dha njohje te plote per brenda Katolicizmit. Shume komunitete shqiptare kane humbur, me rrjedhjen e shekujve, ritin grek-bizantin te origjines. Sot riti bizantin mbijeton ne komunitetet shqiptare te Provinces se Kosences dhe ne Piana te Shqiptareve, ne Sicili.

Pashket per Komunitetin italo-shqiptare te ritit grek-bizantin jane tema qendrore. Ruhen shume rite te lashta dhe perdorime simbolike si ajo e heqes se tendave nga dritarja e kishes te shtunen e shenjte ose ajo e grave qe, pas mesnates, ne shume vende, shkojne tek nje perrua jashte fshatit per ritin e “vjedhjes se ujit”.

Mengjesin e se dieles se Pashkeve behet funksioni i *auroras* ne fillim te se ciles, sagrestani, duke luajtur roline e djallit, mundohet te ndaloje hyrjen e priftit ne kishen, i cili pasi troket shume here hyne triumfal duke kenduar. Te henen dhe te marten ne shume komunitete arbereshe zhvillohen *vallet* tradicionale ne shesh.

Perkujtimi i te vdekurve nuk eshte ne nendor por ne fillim te praneveres, dhe merr karakteristikat e nje feste popullore, ne mes te ciles te vdekurit perzihen me te gjallet. Nje domethenie simbolike ne nder te te vdekurit kane *collivet*, feta buke me siper grur te zier. Ne mbremje miq dhe familiar hane darke bashke duke kujtuar, deri naten vone, te miredashurit dhe ruhet nje vend ne tryeze per te vdekurin. E shtuna tjetere eshte nje dite e nje trishrimi te thelle, sepse, sipas traditave, te vdekurit jane te detyruar te rikthehen neper varre.

Ne ritin grek-bizantin, nje rol qendror kane ikonat qe tregojne personazhe biblike, ne shendrim te statujave tipike te kishes katolike te ritit roman.

7.1.4. Gjuha.

Gjuha e folur nga shqiptaret e Italise eshte gjuha arbëreshe, perzierje e toskërishtes me gegërishten dhe e perzier gjate qendreses ne Itali. Llogaritet qe vetem 45% e fjalëve arbëreshe janë të përbashkta me gjuhën shqipe, qe një tjetër 15% paraqitet nga fjalë të reja të krijuara nga shkrimtarët italo-shqiptarë dhe mbetja eshte frut i perzierjes me italishten dhe dialektet lokale. Nje nga karakteristikat e veçanta të gjuhës arbëreshe eshte mungesa e fjalëve për të quajtur konceptet abstrakte, të zëvendësuar gjate shekujve nga huazime të gjuhës italiane.

7.1.5. Traditat popullore dhe folklori

Nje aspekt qe nenvizojme menjehere ne kulturën arbëreshe eshte rrespekti i thelle per mikun: sipas të drejtave morale të malësive të Shqipërisë, akoma dhe sot gjalle ne bashkësinë italiane, shtëpia e shqiptarit eshte e zotit dhe e mikut, i cili nderohet duke i dhene bukë, kripë dhe zemër. Nje tjetër aspekt qe rrjedh nga traditat popullore arbëreshe eshte kalimi i gjuhës vetem ndëpërmjet formës gojore.

Ne manifestimet e ndryshme të folklorit del ne pah gjithëmonë thirrja për atëdheun: ne këngët popullore ose fetare, ne legjendat, ne tregimet, ne proverbat, shquhet shpirti i bashkimit dhe i solidaritetit kombëtarë. Vetëdia i të qenurit nga një atëdhe i përbashkët, megjithëse të shpërndarë nëpër botë, eshte e dukshme ne fjalën qe thonë kur takohen dy shqiptarë qe mundë të perkthehet si: “gjaku ynë i shpërndarë”.

Temat kryesore të kulturës tradicionale shqipëtare janë malli për atëdheun e humbur, kujtimi për veprat legjendare të Skënderbeut, hero i njohur nga të gjithë shqipëtarët nëpër botë, dhe tragjedia e diasporës pas pushtimit turk.

Disa nga elementët në të cilët bazohet kultura e komunitetit shqipëtarë dhe që ruajnë akoma edhe sot janë: vatra, qendra kryesore rreth së cilës qëndron familja; “gjitonët”, domethënë komshinë, ambjenti i parë shoqërorë jashtë shtëpisë; “vëllamja”, vëllazëria; besa, besnikëria për fjalën e dhënë.

Një rëndësi të veçantë meriton vallja, kërcime popullore që bëhen në raste festash për të kujtuar fitoren e madhe të Gjergj Kastriotit Skënderbej kundër pushtuesve turq.

7.1.6. Veshjet

I një bukuri të veçantë janë veshjet tradicionale të grave që vishen në raste të veçanta si martesë ose festat e pashkëve ose të mbrojtësit të qytetit. Këto veshje janë kryevepra të vërteta artistike dhe pasqyrojnë simbolet antike nëpërmjet qëndisjeve të yjeve apo degëve të lulëzuara.

I famshëm për shkëlqimin dhe bukurinë është veshja tradicionale të Piana e Shqipëtarëve, në provincën e Palermos.

Shumë i bukur është edhe veshja tradicionale femërore në Costantino Albanese, e përbërë nga një mbulesë e kokës karakteristike, një këmbishë mëndafshi e bardhë me tantella, një jelek i kuq me mëngë të ngushta të qëndisura në ar dhe një fund në të cilin janë qepur tre shirita akllaz i bardhë dhe i verdhë.

kostume tradicionale arberesh

7.1.7. Mbrojtja e minorancave shqipëtare në Itali.

Në legjislaturën italijane, arbëreshët janë konsideruar si minorancë kombëtare “të një vendosje të vjetër”, që në bazë të ligjit 482 të datës 15 Dhjetor 1999 “ligjet në fushën e mbrojtjes së pakicave gjuhësore historike”, janë objekt mbrojtjeje. Ligji sheh ndër të tjera, futjen e gjuhës së pakicave, si lëndë studimi në shkollë.

7.2 Flukse emigratore aktuale.

Emigrimi jashtë vëndit, i shtypur gjatë regjimit komunist, shpërtheu me forcë duke filluar nga 1991, duke marrë karakteristikat e eksodit në masë. Data historike e eksodit shqipëtarë drejtë Italisë, është 7 Mars 1991, kur në një ditë hynë në portin e Brindizit 20 mijë refugjatë. Një eksod i dytë masiv drejtë Italisë u bë në muajin Gusht në të njëjtin vit kur rreth 10-12 mijë refugjat u grumbulluan në stadjumin “della vittoria” të Barit dhe më vonë i rikthyen.

Që atëhere, flukset e emigrantëve klandestin drejtë Italisë dhe Greqisë, kanë vazhduar gjithëmonë nëpërmjet Kanakit të Otrantos drejtë Italisë, duke u nisur nga Vlora, që tashmë e kishte kaluar Durrësin që ishte më parë qëndër kryesorë.

Sipas të dhënave të ministrisë së brëndshme italijane, më 26 Shtator 1996, kishin emigruar në Itali 57 mijë e 593 shqipëtarë të rregjistruar rregullisht. Me rastin e krizave politike dhe ekonomike të 1997, ndodhen valë të mëdha emigrimesh, të vlerësuara rreth 15-17 mijë vetë. Në këtë perjudhë, numri i emigrantëve shqipëtarë që kërkojnë dhe arrijnë të futen ilegalisht në Itali, është pakësuar në mënyrë shumë të ndjeshme në saj të patrullimit të përbashkët të motoskafëve të Guardia di Finanza italijane dhe shqipëtare dhe në sajë të akordeve qeveritare të bashkëpunimit

né këtë fushë të nënshkruar në 2000. Ndër të tjera shoqëri të shumëta jo qeveritare, si qendra ndërkombëtare e emigracionit kanë zhvilluar programe me bashkëpunimin e shtetit italian dhe shqipëtarë, për një emigrim lokal të popullsisë, sipas nevojave të forcës së punës për të cilat Italia ka nevojë në mënyrë periodike.

Sqarimet te dobishme

Viza: në kufi (si tokësor, detarë, ajrorë), kur hynë kërkohet paghimi i dhjetë euro për vizën e detyrueshme dhe, në dalje, paghimi i dhjetë eurove (nuk paguajnë pashaportat diplomatike dhe ato të shërbimit).

Rreziqet për shëndetin: rreziqet më të mëdha shëndetësore paraqiten nga sëmundjet infektive gastrointestinale; është mirë të mos pihet ujë nga rrubineti (edhe pse ky është i pijeshëm) dhe të haet ku paguhet pakë; shërbimi në spitalet shtetërore është i mirë por kushtet e spitaleve janë të dobëta dhe të prapambetura me paisje të vjetra.

Ndryshimi i orës: një orë përpara në krahasim me meridianin e Grenviçit.

Elektriciteti: 220 W, 50 Hz.

Peshat dhe matja: sistemi me të dhjetat e metrit.

Valuta lokale: lek. 1euro=125 lek, por kudo mundë të paguash si në euro ashtu si dhe në dollarë.

Bibliografia

Gjeografia

- Ackerman E. A., *Albania. A Balkan Switzerland*, in "The Journal of Geography", vol. XXXVII, n. 7, 1938.
- Baldacci A., *Itinerari albanesi (1892-1902)*, Roma, 1917.
- Berxholli A., Qiriazi P., *Albania Aspectos Geograficos*, Tirana, Nentori, 1986.
- Blanc A., *Géographie des Balkans*, Paris, Puf, 1965.
- Bonasera F., *L'Albania. Aspetti geografici*, Herbita, 1981.
- Novelli G., *Fuga dall'Albania: perché?*, in Brusa C., *Immigrazione e multiculturalità nell'Italia di oggi*, Vol. I, Milano, F, Angeli, 1997, pp. 61-85.
- Vlora A.K., *La nuova Albania: lineamenti fisici, antropici ed economici*, Istituto Geografico Militare, Firenze, 1978.

Historia

- Castellan G., *Histoire des Balkans (XIV – Xxe siècle)*, Paris, Fayard, 1991.
- Dell'Erba N., *Storia dell'Albania*, Roma, Newton & Compton, 1996.
- Falaschi R., *Ismail Kemal Vlora e l'indipendenza dell'Albania (1912). Memorie*, Bardi, 1992.
- Jelavich C. e Jelavich B., *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*, Seattle-London, University of Washington Press, 1977.
- Pallotta G., *Storia di Skanderbeg, Principe degli albanesi*, Roma, 1958.
- Vickers M., *The Albanians – A Modern History*, London 1995.

Statistika dhe demografia

- Qendra Shqiptare Per Studimin e Mergimit, *Database*, Tirana, 1996.
- Myrto H. *Albanesi alla porte. Documenti dell'esodo*, Manni, 1991.
- Pittau F., Reggio M., *Il caso Albania: immigrazione a due tempi*, in "Studi Emigrazione", n. 106, 1992.
- Resta P., *Un popolo in cammino. Le migrazioni albanesi in Italia*, Nardò (Lecce), Besa, 1996.
- Sivignon M., *La population albanaise: une ère nouvelle*, in "Méditerranée – Revue Géographiques des Pays Méditerranéens", n. 1-2, Aix-en-Provence, 1995.
- Thimm M. (a cura di), *Albanian Human Development Report 1996*, UNDP-United Nations Development Programme, Tirana, 1996.

Economia

- Giurato L., *Albania: una transizione incompiuta*, in "Quaderni di Economia e Finanza" 1998.
- Gumbel A., *La bancarotta democratica*, in "Rive – Rivista di politica e cultura del Mediterraneo", n. 2, Roma 1997.
- Luci E., *Structural change in Albanian Economy*, Madison University of Winsconsin, 2003.
- Muco M. Minxhozi L., *Some issues and possibilities of a future economic cooperation in the balkan region: a comparative view*, in Bianchini S. Uvalic. M (a cura di) "The Balkans: the challenges of economic integration. Regional and European perspectives" Ravenna, Longo, 1997.

Kultura dhe shoqeria

- Alia Z., *Familia dhe struktura e saje ne RPSH*, Tirana, Nentori, 1990.
- Di Paola G., *L'Albania odierna tra modernizzazione e tradizione. La rilevanza delle zone rurali*, Rapporto di ricerca, 1994.
- Hasluck M., *The unwritten law in Albania*, Cambridge, University Press, Cambridge 1954.
- Kauri M. E., *La condizione della donna*, in "Politica Internazionale – Dossier/Albania oggi: passaggio in Europa", n.3, Roma, 1994.
- Dammacco G., *Albania. Per capire una terra*, Lecce, Argo, 1993.

Del Re E. C., *Un paese in cerca di identità*, in Aa.VV., *Albania emergenza italiana*, in Quaderni speciali di Limes, 1997, pp. 53-58.
 Lacirignola V., *Albania oggi*, Nardò (Lecce), Besa, 1994.
 Maciotti M.I., Pugliese E., *Gli immigrati in Italia*, Bari-Roma, Laterza, 1991.
 Morozzo della Rocca R., *Nazione e religione in Albania*, Nardò (Lecce), Besa, 1990.
 Perrone L., *La presenza immigrata nelle regioni adriatiche. Il caso della Puglia*, in Melchionda U., *Gli albanesi in Italia*, Milano, F. Angeli, 2003, pp. 122-147.
 Rulli G., *Dove va l'Albania?*, in "La Civiltà Cattolica", 2 marzo 1985.
 Martelli F., *Capire l'Albania*, Bologna, Il Mulino, 1998.
 Vaccaro A., Alenesia I., *Gli albanesi in Italia dal XVI secolo ad oggi*, Cosenza, Bios, 1994.
 Perrone L., *Naufragi albanesi. Studi, ricerche e riflessioni sull'Albania*, Roma, Ed. Sensibili alle foglie, 1996.

Shqiperia ne internet

<http://www.ios.com/~ulpiana/albanian/index.html>

Udhezues ne historine dhe kulturen Shqiptetare. permban *home page* te komunitetit shqiptetare ne bote.

<http://www.york.al.uk/~drh101albanian>

Albanian Resources Page. Udhezues i plote i siteve Internet per Shqipterine.

<http://www.worldweb.net/w1054/times.html>

Albanian Times. Lajme javore per Shqipterine.

<http://www.tirana.al>

Tirana Freenet. Siti i pare Internet i vendosur ne Shqipteri. Lajme ekonomike dhe sherbime.

<http://web.albanianews.com/albanianews>

lajme te perditeshme reth Shqipterise.

<http://www.telpress.it/ata>

Siti i Agjensise Telegrafike Shqiptetare.

<http://www.albania.co.uk/dp/>

Siti il Partise Demokratike.

<http://www.albanian.com/main/news/index.html>

Udhezues i siteve Internet dhe stampes mbi Shipterine me adresa e-mail.

<http://www.unicef.org/infobycountry/albania-statistics>

Informazione mbi te dhena statistike te Shqipterise

<http://www.cestim.it/dossier.paesi/albania.htm>

Udhezues i informazionit gjeografik, historik, social, ekonomik dhe riferimente Raportesh, Studimesh, Volume dhe links qe flasin per Shqipterine.

<http://www.iomtirana.org.al>

Organizacjon Internacjonal i Migrimit ne Shqipteri.